

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ:
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ - ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ Β: ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ & ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ
ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ 2009-2010
ΕΑΡΙΝΟ ΕΞΑΜΗΝΟ

**ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗ
ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ, ΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ, ΤΙΣ
ΠΟΛΕΙΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ - ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΓΙΑ
ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.**

Διδάσκοντες: Μ.Αγγελίδης, Λ.Βασενχόβεν, Μ.Καμχής
Σπουδάστρια: Παναγιώτα Μπάκα

ΘΕΜΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:

Η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την προώθηση της αειφόρου αστικής ανάπτυξης: η πόλη-περιφέρεια και η πολυκεντρικότητα.

ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ, ΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ, ΤΙΣ ΠΟΛΕΙΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ – ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.

ΘΕΜΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:

Η πολιτική της Ε.Ε. για την προώθηση της αειφόρου αστικής ανάπτυξης: η πόλη-περιφέρεια και η πολυκεντρικότητα.

ΠΟΡΕΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

- 1. Εισαγωγή.**
- 2. Ο αστικός χώρος στην Ε.Ε.**
 - 2.1. Χωρικές Ανισότητες.**
 - 2.2. Η εξέλιξη του αστικού συστήματος στην Κοινότητα.**
 - 2.3. Διαμόρφωση Κοινοτικής Χωροταξικής Θεώρησης.**
 - 2.3.1. Το Σχέδιο Ανάπτυξης του Κοινοτικού Χώρου (ΣΑΚΧ).
 - 2.3.2. Άλλες Κοινοτικές προσεγγίσεις με χωρική διάσταση.
- 3. Πολιτικές της Ε.Ε. για Αειφόρο Αστική Ανάπτυξη.**
 - 3.1. Ισορροπημένα μοντέλα οικιστικών δικτύων.**
 - 3.2. Το δίκτυο πόλης – περιφέρειας.**
 - 3.3. Μέτρα ενάντια στην αποτελμάτωση και την πτώση των αστικών περιοχών.**
 - 3.4. Οι δυσμενείς περιοχές.**
 - 3.5. Τα 'νέα μέλη'.**
 - 3.6. Συνεργασία σε όλα τα επίπεδα.**
- 4. Πόλη-Περιφέρεια: Ο ρόλος των πόλεων στην ανάπτυξη της περιφέρειας και η σχέση με την υπαιθρο.**
- 5. Η πολυκεντρικότητα και η Ε.Ε.**
- 6. Οι μελλοντικές προκλήσεις.**
 - Παγκοσμιοποίηση.
 - Δημογραφικές αλλαγές και μετανάστευση.
 - Ενέργεια και Κλιματική Αλλαγή.
 - Αστική Διάχυση και Συμπαγής Πόλη.
- 7. Συμπεράσματα.**
- 8. Βιβλιογραφία.**

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

Η **ανάπτυξη του αστικού χώρου** αποτελούσε πάντα ενδιαφέρον σημείο μελέτης, πόσο μάλλον σήμερα που οι πόλεις συνεχίζουν να αναπτύσσονται και μάλιστα με ρυθμούς αμείωτους.

Ενδιαφέρον θέμα αποτελεί και για την Ευρωπαϊκή Ένωση. από την αρχή της σύστασής της, καθώς είναι ουσιαστικά μια χωρική απεικόνιση πολλών άλλων στοιχείων και μεγεθών, όπως οικονομικά, κοινωνικά, πολιτιστικά, περιβαλλοντικά κλπ.

Με τον καιρό βέβαια και με βάση τις εξελίξεις και τα νέα δεδομένα, η προσέγγιση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. για τα θέματα της χωρικής και δη της αστικής ανάπτυξης μεταλλάσσεται.

Λόγω λοιπόν της καλπάζουσας και αμείωτης ανάπτυξης – χωρικής, οικονομικής κλπ. – των Ευρωπαϊκών πόλεων, οι Κοινοτικές στρατηγικές προσπαθούν να εντάξουν στα πλαίσιά τους βιώσιμους τρόπους, κατευθύνσεις και κίνητρα ώστε να αντιμετωπισθούν οι πιθανές προκλήσεις και τα αποτελέσματα της ανάπτυξης αυτής να μην έχουν αρνητικές και μη αναστρέψιμες επιπτώσεις για τις πόλεις της Ευρώπης.

Σημαντικότατο ρόλο στις νέες αυτές στρατηγικές που υιοθετεί η Ευρωπαϊκή Ένωση παίζουν οι έννοιες της **πολυκεντρικότητας**, του **δικτύου πόλης-περιφέρειας** και του **δικτύου μεταξύ των πόλεων** ή μεταξύ των πόλεων-περιφερειών, είτε σε επίπεδο εθνικό, είτε μέσα στα όρια της επικράτειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είτε σε διεθνές επίπεδο πέραν των Ευρωπαϊκών συνόρων.

Για αυτό και οι έννοιες αυτές, όπως και ο ρόλος τους σε σχέση με την ανάπτυξη των πόλεων, θα αναλυθούν εκτενέστερα.

Αρχικά όμως, θα γίνει συνοπτικά μια ιστορική/χρονολογική αναφορά στις προσπάθειες της Ευρωπαϊκής Ένωση για την αντιμετώπιση των προκλήσεων και των διαφορών μεταξύ των Κρατών Μελών της τόσο σε χωρικό όσο και στα λοιπά επίπεδα (οικονομικό, κοινωνικό κλπ.), ώστε να διαμορφωθεί μια ενιαία Κοινοτική θεώρηση για κάθε ζήτημα.

2. Ο αστικός χώρος στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Εξ' αρχής, με τη σύσταση της Ε.Ε., αλλά και αργότερα, κατά τις διάφορες διευρύνσεις της, όπως ήταν λογικό και αναμενόμενο παρουσιάστηκαν πολλές διαφορές και ανισότητες μεταξύ των Κρατών – Μελών. Το παρόν κεφάλαιο (2: ενότητες 2.1., 2.2., 2.3.) βασίζεται κυρίως στο βιβλίο του Μηνά Αγγελίδη «Οι Πολιτικές Της Ευρωπαϊκής Ένωσης Για Τη Χωρική Ανάπτυξη», 2004 (κεφάλαια 3,5,11).

2.1. Χωρικές Ανισότητες.

Το περισσότερο εμφανές χαρακτηριστικό του χώρου της Ε.Ε. είναι η **διαφοροποίηση ανάμεσα στις κεντρικότερες και περισσότερο πυκνοκατοικημένες περιοχές, τις «ενδιάμεσες περιοχές» και τις γεωγραφικά περιφερειακότερες περιοχές** – με ακραίες περιπτώσεις εκείνες της Ελλάδας και των Σκανδιναβικών χωρών που απείχαν σημαντικά από το 'κέντρο βάρους' του Κοινοτικού χώρου, ακόμα και μετά τη διεύρυνση.

Η ύπαρξη πολύ εκτεταμένων θαλάσσιων συνόρων της Ε.Ε., όπως και σημαντικών θαλάσσιων και χερσαίων φυσικών εμποδίων αποτελούν βασικά στοιχεία της χωροταξικής δομής της Ευρώπης.

Σημαντικές (χωρικές) **διαφορές και ανισότητες** παρουσιάστηκαν σε σχέση με:

- τη χωρική **κατανομή του εισοδήματος** (κατά κεφαλήν ΑΕΠ)
- τη χωρική κατανομή της **πυκνότητας του πληθυσμού**
- την **ηλικιακή σύνθεση** και τους ρυθμούς **μεταβολής του πληθυσμού**
- την **απασχόληση** και την **ανεργία**
- τη **φτώχεια** και τον **κοινωνικό αποκλεισμό**
- τη δομή και τη χωροθέτηση των διάφορων **οικονομικών δραστηριοτήτων** (όπως Έρευνα και Ανάπτυξη, Τεχνολογία, Βιομηχανία, Επιχειρήσεις, Τουρισμός).

Σε γενικά πλαίσια, από την περίοδο ίδρυσης της ΕΟΚ έως και σήμερα «περισσότερα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα συγκέντρωναν κυρίως πόλεις και ζώνες που βρίσκονταν στην περιοχή που ορίζεται από τον πυρήνα Λονδίνου-Παρισιού-Άμστερνταμ και τη Ρηνανία – **περιοχή «μπανάνας»** - (βλ. εικόνα 1). Με παρόμοιο τρόπο ορίζεται το **«πεντάγωνο»** Λονδίνου-Παρισιού-Μιλάνου-Μονάχου-Αμβούργου (βλ. εικόνα 2) που καλύπτει σε μεγάλο βαθμό τον ίδιο χώρο με τη μπανάνα.»

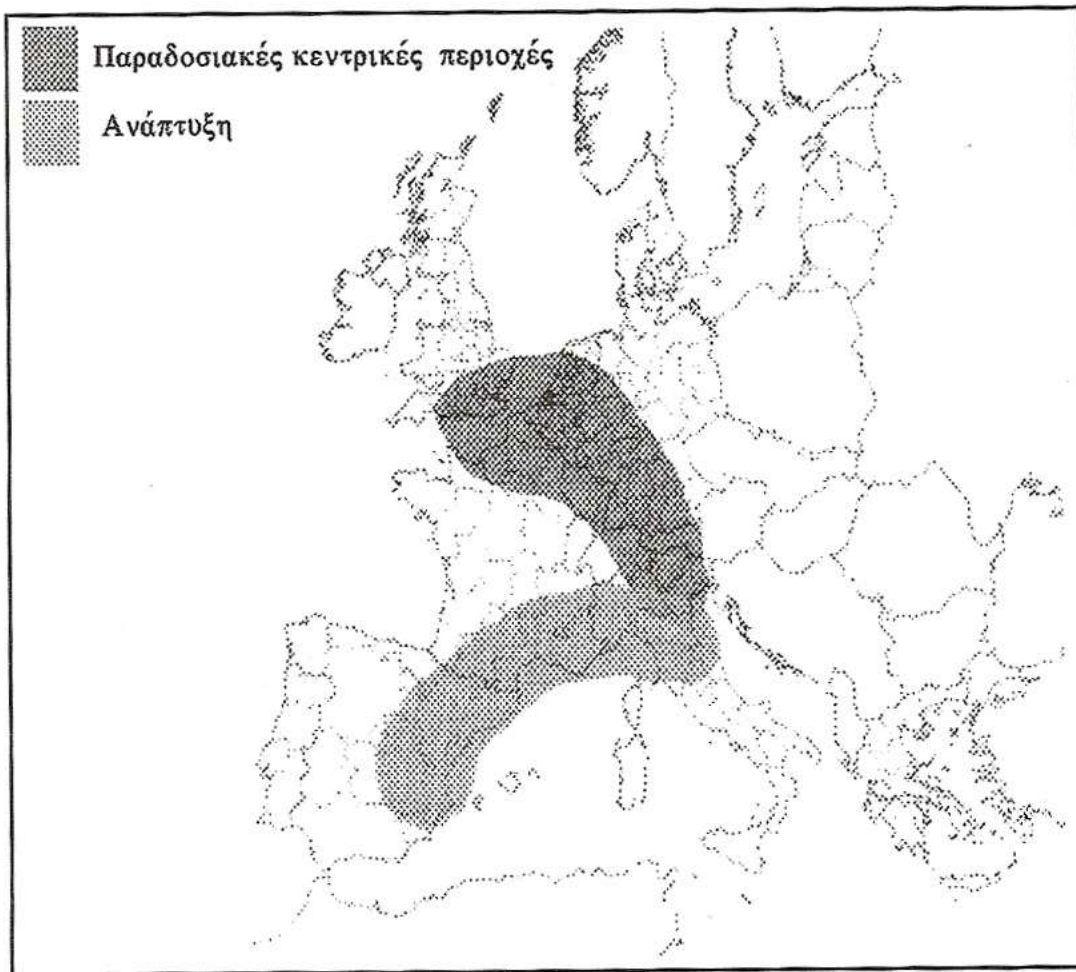
Το «πεντάγωνο» εξακολουθεί να συγκεντρώνει περισσότερα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα, σε σχέση με τις πιο περιφερειακές περιοχές του χώρου της Ε.Ε., και στο διάστημα της δεκαετίας από το 1990 ως σήμερα, στο οποίο εντείνονται τόσο η ευρωπαϊκή ενοποίηση όσο και ο ανταγωνισμός σε Κοινοτικό αλλά και σε διεθνές επίπεδο.

Η εξέταση της **ουσίας των χωρικών ανισοτήτων στον Κοινοτικό χώρο** (στην ΕΕ-27) αποτελεί ένα πολύ δύσκολο εγχείρημα. Αυτή η εξέταση δε μπορεί παρά να στηριχθεί σε κάποια **‘αφετηριακά θεωρητικά σχήματα’** και σε κατάλληλα εμπειρικά δεδομένα.

Πρόσφατα, κυρίως στο πλαίσιο του ESPON(Ευρωπαϊκό Δικτυακό Παρατηρητήριο Χωρικού Σχεδιασμού), άρχισαν να παράγονται ορισμένα συγκρίσιμα στοιχεία για όλες τις χώρες της ΕΕ-27 σε επίπεδο μικρών χωρικών ενοτήτων (κάτω του επιπέδου του Νομού).

Οι περισσότερες σύγχρονες **θεωρητικές απόψεις** για τη χωρική ανάπτυξη συμφωνούν στο ότι **οι νέες μορφές αστικοποίησης και γενικότερα χωρικής ανάπτυξης συνδέονται με αυξημένη «αποσπασματικότητα» του χώρου**. Κάθε χωρική «μικροενότητα» δικτυώνεται, κατά πολύ περισσότερο σε σχέση με το παρελθόν, με άλλες «μικροενότητες» σε περιφερειακό, εθνικό, ευρωπαϊκό (και διεθνές) επίπεδο. Αυτή η **πολλαπλών επιπέδων δικτύωση** περιορίζει κατά πολύ τη σημασία πχ. του (ελληνικού) νομού ως «χώρου ανάπτυξης σχέσεων μεγάλου αστικού κέντρου με νομούς». Η «ομοιογένεια» των «νομών» ή των «περιφερειών» περιορίζεται. Αντίθετα, εντείνεται η χωρική αποσπασματικότητα.

Επομένως, **είναι περισσότερο σκόπιμο να εξετάζουμε τις χωρικές δομές και ανισότητες με βάση τις ουσιαστικές εστίες χωρικής ανάπτυξης. Τέτοιες εστίες είναι τα αστικά συστήματα (αστικά δίκτυα και οικιστικά δίκτυα) και οι δικτυώσεις μεταξύ τους.**

Εικόνα 1: Η «μπανάνα» και η νέα μεσο-νότια Ευρωπαϊκή ζώνη πόλεων.
(πηγή: Μ. Αγγελίδης, 2004)

Κύριες δυναμικές μεταβολής των αστικών συστημάτων – τουλάχιστον τις τελευταίες δεκαετίες – είναι:

- η αστική διάχυση, στο πλαίσιο των μητροπολιτικών αλλά και των μικρότερων αστικών περιοχών.
- η ισχυροποίηση των δικτυώσεων των αστικών περιοχών με τις περιοχές της υπαίθρου.

(πηγή: Μ. Αγγελίδης, 2004)

Ή διαφορετικά:

- A. η σχέση κέντρου-περιφέρειας
- B. η σχέση πόλης-υπαίθρου

Ένα τρίτο σημαντικό σημείο είναι επίσης οι «περιοχές με ειδικά προβλήματα»

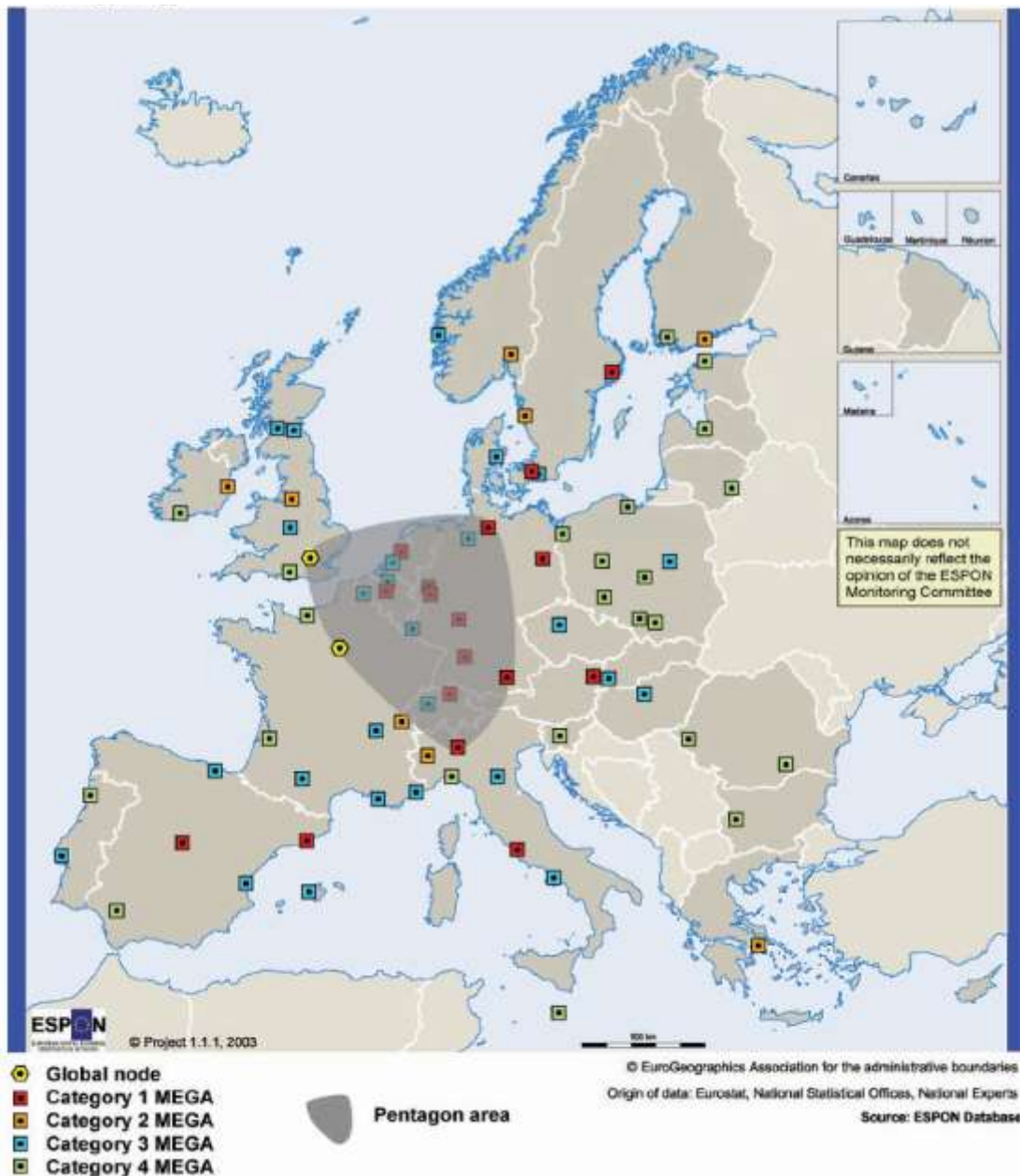
Αναλυτικότερα:

- A. Η σχέση κέντρου-περιφέρειας.

Ο κοινοτικός χώρος αποτελεί μια ιδιαίτερα συγκεντροποιημένη περιοχή. Οι οικονομικές δραστηριότητες, το κεφάλαιο και οι περισσότερο εξειδικευμένοι ανθρωπίνι πόροι έχουν συσσωρευτεί με σπάνιες εξαιρέσεις στις κεντρικές περιοχές της Ευρώπης, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω.

Σε γενικό επίπεδο, οι διαφορές εισοδήματος μεταξύ των χωρών της ΕΕ-15 περιορίστηκαν τις δυο τελευταίες δεκαετίες. Επίσης, περιορίστηκαν οι διαφορές ορισμένων τμημάτων της Νοτιοδυτικής περιοχής από το «πεντάγωνο». **Όμως, όλες αυτές οι εξελίξεις, δεν περιορίσαν την ένταση της διαφοράς «κέντρου-περιφέρειας» στον Κοινοτικό χώρο.** Η διαφορά αυτή εντείνεται μάλιστα με την ένταση στην Κοινότητα των χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης και τη μετάβαση στην ΕΕ-27.

Η κεντρική περιοχή διατηρεί ισχυρά πλεονεκτήματα, όπως είναι τα πολλαπλασιαστικά αποτελέσματά της συσσώρευσης δραστηριοτήτων, το υψηλότερο επίπεδο του εργατικού δυναμικού και το υψηλό επίπεδο Έρευνας και Τεχνολογίας.

Εικόνα 2: Το Πεντάγωνο.

(πηγή: P.Hall, K.Pain, 2006)

B. Η σχέση πόλης-υπαίθρου.

Αν λάβουμε υπόψη το χαρακτήρα των χωρικών μετασχηματισμών τα τελευταία τριάντα χρόνια, είναι αμφίβολο αν μπορούμε να μιλάμε σήμερα για «αγροτικές περιοχές». Στις περιοχές όπου παλιότερα κυριαρχούσε ο αγροτικός τομέας, σήμερα περιορίζεται και αυξάνεται η απασχόληση στις υπηρεσίες. Ο αγροτικός τομέας δεν είναι πια κυρίαρχος και η συμβολή του τείνει να μειώνεται.

Επομένως, είναι σωστότερο να χαρακτηρίζουμε αυτές τις περιοχές ως «περιοχές της υπαίθρου» και όχι ως «αγροτικές περιοχές». Με άλλα λόγια, σήμερα οι αγροτικές περιοχές έχουν περιορισθεί σημαντικά σε έκταση και πληθυσμό και αποτελούν ουσιαστικά 'θύλακες' στο εσωτερικό «περιοχών υπαίθρου».

Αρχικά έγινε προσπάθεια (από τη ΔΕΣ 2001) ενός πρώτου προσδιορισμού μεταξύ αστικών και αγροτικών περιοχών με βάση την πυκνότητα του πληθυσμού της εκάστοτε περιοχής.

Η κατηγοριοποίηση είχε ως εξής:

- **αστικές περιοχές:** πυκνοκατοικημένες, με πυκνότητα άνω των 500κατοίκων/km² και συνολικό πληθυσμό τουλάχιστον 50.000.
- **ενδιάμεσες περιοχές:** με πυκνότητα άνω των 100κατοίκων/km² και συνολικό πληθυσμό τουλάχιστον 50.000.
- **αγροτικές περιοχές:** αραιοκατοικημένες τοπικές μονάδες έξω από αστικές ή ενδιάμεσες περιοχές. Αυτός ο προσδιορισμός παρουσιάζει σημαντικές αδυναμίες αφού δε συνεκτιμά το βαθμό 'αγροτικότητας' μιας περιοχής.
Έτσι, η κατηγοριοποίηση των αγροτικών περιοχών προσαρμόστηκε ως εξής:
- **Αγροτικές περιοχές:** που έχουν ενσωματωθεί ικανοποιητικά στη συνολική οικονομία και παρουσιάζουν οικονομική και δημογραφική ανάπτυξη.
- **Ενδιάμεσες αγροτικές περιοχές:** που είναι συχνά απομακρυσμένες από τα αστικά κέντρα, όμως οι διασυνδέσεις τους με αυτά είναι καλές και οι υποδομές τους είναι λογικά πυκνές.
- **Απομακρυσμένες αγροτικές περιοχές:** που είναι συνήθως λίγο κατοικημένες και συχνά βρίσκονται σε περιφερειακές περιοχές της Ένωσης, πολύ απομακρυσμένες από τα αστικά κέντρα.

C. Οι περιοχές με ειδικά προβλήματα.

Τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι περιοχές αυτές της Ευρωπαϊκής Κοινότητας προέρχονται κυρίως από τη γεωγραφική τους θέση. Για παράδειγμα:

- **οι συνοριακές περιοχές:** τα σύνορα αποκόπτουν μεθοριακές κοινότητες οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά και δυσχεραίνουν τη συνεκτική διαχείριση των οικοσυστημάτων. Επιπλέον, οι συνοριακές περιοχές υπήρξαν συχνά παραμελημένες στο πλαίσιο της εθνικής πολιτικής, με αποτέλεσμα να τείνουν οι οικονομίες τους να καταστούν περιφερειακές εντός των εθνικών συνόρων.
- **οι ορεινές περιοχές:** αντιμετωπίζουν εμπόδια στην ανάπτυξή τους και λόγω της γεωγραφικής διαμόρφωσής τους και λόγω της απόστασής τους από τα σημαντικά κέντρα οικονομικής δραστηριότητας. Με την πάροδο του χρόνου, οι δραστηριότητες συγκεντρώνονται στις κοιλάδες, οι οποίες αποτελούν φυσικά περάσματα, και στις πεδινές περιοχές. Ωστόσο, ορισμένες ορεινές περιοχές (περίπου το 5% του συνόλου της Ε.Ε.) είναι οικονομικά βιώσιμες και ενσωματωμένες στην υπόλοιπη οικονομία της Ένωσης.
- **οι παράκτιες ζώνες:** οι περιοχές αυτές παρουσιάζουν συνήθως μεγάλη πυκνότητα πληθυσμού και δραστηριοτήτων και περιλαμβάνουν πολλά σημαντικά οικοσυστήματα. Σε πολλές παράκτιες ζώνες έχουν αναπτυχθεί σημαντικές δραστηριότητες τουρισμού και αναψυχής. Αυτό αποδίδει σημαντικά εισοδήματα αλλά ταυτόχρονα ασκεί μεγάλες πιέσεις στο φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον. Η υποβάθμιση του περιβάλλοντος σημαίνει εξάντληση του βασικού πόρου για την ανάπτυξη του τουρισμού. Η συμφιλίωση ανάμεσα στην ανάπτυξη και το περιβάλλον στις παράκτιες ζώνες αποτελεί μια σημαντική πρόκληση, γι' αυτό και οι περιοχές αυτές της Ε.Ε. χρειάζονται ειδική διαχείριση.
- **τα νησιά:** η μειωμένη προσπελασιμότητα αποτελεί το κύριο πρόβλημα των μικρών νησιών, επειδή δυσχεραίνει τη διατήρηση ανταγωνιστικών οικονομικών δραστηριοτήτων και νεανικού πληθυσμού

που να διαθέτει υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης. Τα μεγαλύτερα νησιά είναι πολύ καλύτερα ενσωματωμένα στο υπόλοιπο της οικονομίας της Ε.Ε.
(πηγή: Μ. Αγγελίδης, 2004)

2.2. Η εξέλιξη του αστικού συστήματος στην Κοινότητα.

Η εξέλιξη των αστικών κέντρων στην Ευρώπη, όπως και σε όλο τον κόσμο, είναι πολύμορφη. Από πρώτη άποψη, μπορούμε να διακρίνουμε στο χώρο της Κοινότητας **δύο κατηγορίες αστικών συστημάτων**: εκείνα των πιο αναπτυγμένων χωρών της **Βόρειας και Δυτικής Ευρώπης** και εκείνα της **Μεσογειακής Ευρώπης**.

Στην **πρώτη κατηγορία** χωρών, οι τάσεις αστικοποίησης συγκέντρωσης του πληθυσμού στις πόλεις και ιδιαίτερα στις μεγαλύτερες πόλεις, ήταν ήδη έντονες προπολεμικά και στην πρώτη μεταπολεμική δεκαετία.

Στην επόμενη τριακονταετία πραγματοποιούνται μια σειρά από σημαντικές μεταβολές:

- Συγκέντρωση του πληθυσμού στους πυρήνες των μεγάλων πόλεων, με ταυτόχρονη αποσυγκέντρωση προς τα προάστια τους, συναρτημένη με τη μετατόπιση πρώτα της βιομηχανίας και στη συνέχεια, των υπηρεσιών, προς τα προάστια.
- Στη συνέχεια, επιβράδυνση της αστικοποίησης και προαστιοποίησης στις μεγαλύτερες πόλεις σε συνάρτηση με τη μεταφορά οικονομικού και πληθυσμιακού δυναμικού προς τις περιφερειακές μητροπόλεις, τις μεσαίες και τις μικρότερες πόλεις. Η κίνηση αυτή ενισχύθηκε, λιγότερο ή περισσότερο από αντίστοιχες εθνικές αποκεντροτικές πολιτικές.
- Από τη δεκαετία του 1980, οι πληθυσμιακές δομές των χωρών, και ειδικότερα των πόλεων του Βορρά, εμφανίζουν σημεία ανάπκαμψης, και με την πίεση της μετανάστευσης από την Ανατολική Ευρώπη.

Παράλληλα, σχεδόν όλα τα βορειοδυτικά ευρωπαϊκά κράτη εφάρμοσαν πολιτικές αναζωογόνησης των πυρήνων των μητροπολιτικών περοχών και γενικότερα των μεγάλων πόλεων. Επανεμφανίζεται επομένως σε αρκετές περιπτώσεις, αύξηση του πληθυσμού αυτών των πυρήνων με εισροή σχετικά υψηλότερου εισοδήματος 'μοντέρνων' κοινωνικών στρωμάτων.

Στο **νότιο ευρωπαϊκό χώρο**, η συγκέντρωση στις πόλεις και ειδικά στις μεγαλύτερες ήταν έντονη σε όλη τη μεταπολεμική περίοδο. Την τελευταία τριακονταετία η μετανάστευση από την ύπαιθρο προς τις πόλεις συνεχίζεται, με σχετικά μικρότερους όμως ρυθμούς. Διαπιστώνεται δηλαδή μετάβαση προς πιο ισορροπημένα εθνικά αστικά συστήματα.

Πρέπει ακόμα να επισημανθεί ότι οι βορειοευρωπαϊκές που συνδέονταν με οικονομικούς κλάδους που βρίσκονται σε κρίση, παρακαμάζουν. Από την άλλη πλευρά, μια νέα μεσο-νότια Ευρωπαϊκή ζώνη πόλεων, που ξεκινά από τη Νοτιοανατολική Ισπανία ως τη Βόρεια Ιταλία, έχει μπει σε μια περίοδο σχετικά έντονης οικονομικής ανάπτυξης (βλ. εικόνα 1).

Αυτό που πρέπει να τονιστεί είναι ότι, στο πλαίσιο της εμβάθυνσης της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και έντασης του οικονομικού ανταγωνισμού, εντείνεται και ο ανταγωνισμός μεταξύ των πόλεων. Λάθε πόλη υποστηρίζει τη διατήρηση και ανάπτυξη των δικών της δραστηριοτήτων και επιδιώκει την προσέλκυση νέων. Από την άλλη πλευρά, ισχυροποιείται η δικτύωση των οικονομικών δραστηριοτήτων και ενισχύεται η δικτύωση μεταξύ των πόλεων.

Η ισχυροποίηση της δικτύωσης είναι συγκριτικά μεγαλύτερη στην περίπτωση των μητροπόλεων και των άλλων μεγάλων πόλεων. Σε αυτές τις περιπτώσεις, ενισχύονται οι δεσμοί της «πόλης» (αστική και περιαστική περιοχή) με τις γύρω πόλεις και οικισμούς και έτσι δημιουργούνται πολύ ευρύτερες μητροπολιτικές περιοχές.

Έχουμε περάσει πια στη δικτύωση των πόλεων με την περιφέρειά τους αλλά και στη δικτύωση των πόλεων με άλλες πόλεις στον Κοινοτικό χώρο αλλά και στο διεθνές επίπεδο.

Γίνεται δηλαδή, μια πρώτη αναφορά στα διάφορα επίπεδα της **πολυκεντρικότητας** αλλά και της έννοιας της **πόλης-περιφέρειας**, που θα δούμε αναλυτικότερα παρακάτω.

(πηγή: Μ. Αγγελίδης, 2004)

2.3. Διαμόρφωση Κοινοτικής Χωροταξικής Θεώρησης.

Η πολιτική της Κοινότητας για τα χωρικά ζητήματα περιοριζόταν αρχικά σε ρυθμίσεις που αφορούσαν τις λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές. Ήταν όμως από αρκετά νωρίς φανερό ότι χρειαζόταν μια πολιτική ουσιαστικότερης χωρικής οργάνωσης, μια χωροταξική πολιτική η οποία θα προσέγγιζε **περισσότερο σε βάθος** αλλά και **πιο πολύπλευρα τα χωρικά προβλήματα της Κοινότητας**.

Αυτό άρχισε να γίνεται προφανές, όταν εμφανίστηκαν για παράδειγμα προβλήματα έλλειψης χωρικού συντονισμού πολλών έργων που χρηματοδοτούνταν από την κοινοτική περιφερειακή πολιτική.

Όμως η Κοινότητα δεν μπορούσε αρχικά να συγκροτήσει ένα ουσιαστικά Χωροταξικό Σχέδιο, κυρίως γιατί το σύνολο σχεδόν των θεμάτων της «Χωροταξίας», σύμφωνα με την αρχή της «επικουρικότητας», άνηκε στην αρμοδιότητα των Εθνικών, Περιφερειακών και Τοπικών Αρχών.

Δε θα πρέπει επίσης να υποτιμηθεί το γεγονός ότι οι διαφορετικές χώρες της Κοινότητας έχουν διαφορετικά συστήματα – και διαφορετικές κουλτούρες – χωρικού σχεδιασμού.

Η ουσιαστικότερη χωρική οργάνωση της Ευρώπης άρχισε να απασχολεί την Ευρωπαϊκή Επιτροπή αλλά και τα αρμόδια Συμβούλια των Κρατών Μελών ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1980.

(πηγή: Μ. Αγγελίδης, 2004)

2.3.1. Το Σχέδιο Ανάπτυξης του Κοινοτικού Χώρου (ΣΑΚΧ).

Το **1993** αποφασίσθηκε η εκπόνηση από τα Κράτη Μέλη και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ενός «Σχεδίου Ανάπτυξης του Κοινοτικού Χώρου» (ΣΑΚΧ) ή αλλιώς ενός στρατηγικού χαρακτήρα «Ευρωπαϊκού Χωροταξικού Σχεδίου».

Το **1997** παρουσιάστηκε στο Νοορβέικ, ένα έγγραφο με την πρώτη επίσημη μορφή του ΣΑΚΧ και το **1999** στο Πότσνταμ, εγκρίθηκε από τους αρμόδιους για τη Χωροταξία Υπουργούς το **τελικό έγγραφο του ΣΑΚΧ**.

Οι βασικοί αναπτυξιακοί **στόχοι** της προσέγγισης που υιοθέτησε το ΣΑΚΧ για την ΕΕ ήταν οι εξής:

- Η οικονομική και κοινωνική συνοχή,
- Η βιώσιμη ανάπτυξη,
- Η εξισορρόπηση του χώρου της Ευρώπης ως προς την ανταγωνιστικότητά του.

Το ΣΑΚΧ τονίζει κατ'αρχήν: την ανάγκη αναπροσανατολισμού όλων των Κοινοτικών παρεμβάσεων με χωρική διάσταση για την προώθηση των χωρικών επιλογών του.

Κάθε μια από τις γενικές χωρικές επιλογές του εξειδικεύεται σε ειδικές χωρικές επιλογές. Αναλυτικότερα οι επιλογές πολιτικής του ΣΑΚΧ για το χώρο της Ε.Ε.:

A) Πολυκεντρική χωροταξική ανάπτυξη και μια νέα σχέση πόλεων – υπαίθρου.

- a. Ισορροπη και πολυκεντρική χωρική ανάπτυξη στην Ε.Ε.
- b. Δυναμικές, ελκυστικές και ανταγωνιστικές πόλεις και αστικοποιημένες περιοχές
- c. Περιοχές της υπαίθρου: ενδογενής ανάπτυξη, διαφοροποίηση και αποδοτικότητα
- d. Εταιρικότητα πόλης-υπαίθρου

B) Ισότητα πρόσβασης στις υποδομές και στη γνώση.

- a. Ολοκληρωμένη προσέγγιση με στόχο τις βελτιωμένες συνδέσεις μεταφορών και την πρόσβαση στη γνώση
- b. Πολυκεντρική ανάπτυξη: στόχος η βελτίωση της προσπελασιμότητας
- c. Αποτελεσματική και ιαειφόρος χρήση της υποδομής
- d. Διάδοση της καινοτομίας και της γνώσης

Κ) Συνετή διαχείριση και ανάπτυξη της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς της Ευρώπης.

- a. Η φυσική και πολιτισμική κληρονομιά ως στοιχείο ανάπτυξης
- b. Διατήρηση και ανάπτυξη της φυσικής κληρονομιάς
- c. Διαχείριση των υδάτινων πόρων
- d. Δημιουργική διαχείριση των πολιτιστικών τοπίων
- e. Δημιουργική διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς

Όπως βλέπουμε, το ΣΑΚΧ τονίζει ιδιαίτερα τη σημασία της πολυκεντρικής χωρικής ανάπτυξης της Ευρώπης μέσω της κατάλληλης συγκρότησης των αστικών συστημάτων, των πόλεων και της υπαίθρου.

Το ΣΑΚΧ (1999) καταλήγει με τη διατύπωση κατευθύνσεων για την **εφαρμογή** του:

«Προς μια σφαιρική πολιτική χωρικής ανάπτυξης – μέσω της ενδυνάμωσης της οριζόντιας και κάθετης συνεργασίας των εμπλεκόμενων φορέων.»

Η εφαρμογή δηλαδή των πολιτικών επιλογών του ΣΑΚΧ απαιτεί μια **συνολική προσέγγιση της χωρικής ανάπτυξης από όλους τους εμπλεκόμενους** (βλ. εικόνα 3).

Η αρχή της επικουρικότητας όμως δεν επιτρέπει τη δημιουργία ενός ειδικού Κοινοτικού φορέα εφαρμογής του ΣΑΚΧ, ούτε μπορεί να επιβάλλει τη συνεργασία ανάμεσα στους αρμόδιους φορείς. Αυτό που χρειάζεται είναι να προωθηθεί η **εθελοντική συνεργασία μεταξύ των αρμόδιων φορέων**, μια συνεργασία όμως αρκετά ισχυρή, ώστε να προκύψει 'υπεραξία' σε σχέση με την αποσπασματική εφαρμογή τομεακών πολιτικών.

(πηγή:Μ.Αγγελίδης, 2004)

Εικόνα 3: Κάθετη και Οριζόντια Συνεργασία με στόχο τη Χωρική Ανάπτυξη.

(πηγή:Μ.Αγγελίδης, 2004)

2.3.2. Άλλες Κοινοτικές προσεγγίσεις με χωρική διάσταση.

Ήδη από το 1996 η Κοινότητα με την Πρωτοβουλία **INTERREG II**, εισήγαγε μια καινοτόμο προσέγγιση χωρικής ανάπτυξης σε διεθνικό επίπεδο.

Η συνεργασία αυτή αρθρώθηκε από τα εξής κύρια θέματα: τη διεθνή συνεργασία σε θέματα χωρικής ανάπτυξης, την προστασία από τις πλημμύρες και την πρόληψη της ξηρασίας.

Τα παραπάνω προγράμματα ξεπέρασαν το αρχικό διασυνοριακό πλαίσιο της **INTERREG** και απέκτησαν ουσιαστική διεθνή διάσταση.

Το ΣΑΚΧ τόνισε ότι: *είχε θεμελιώδη σημασία για την εφαρμογή του η διεύρυνση του πεδίου της Πρωτοβουλίας **INTERREG** σε Πρωτοβουλία βελτίωσης της χωρικής συνοχής στην Κοινότητα.*

Η Κοινοτική χωροταξική θεώρηση, εκτός από την Πρωτοβουλία **INTERREG**, είχε τροφοδοτηθεί και με άλλες σειρές μελετών και ερευνών που έχουν χρηματοδοτηθεί στο πλαίσιο των Κοινοτικών Προγραμμάτων και Πρωτοβουλιών, όπως το **TERRA**, το **SPECTRA** κλπ. και έχουν εκπονηθεί από ερευνητικές ομάδες ή ευρωπαϊκά ερευνητικά δίκτυα.

Σε επίπεδο πόλης, ξεκίνησε από το 1994, και η Κοινοτική Πρωτοβουλία **URBAN** που στόχευε στη βιώσιμη αντιμετώπιση των προβλημάτων των αστικών περιοχών με ποικίλες παρεμβάσεις όπως: αστικές αναπλάσεις, δράσεις προώθησης της ανακύκλωσης των απορριμάτων, σχέδια βελτίωσης των μεταφορών κλπ.

(πηγή: Μ. Αγγελίδης, 2004)

3. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΗΣ Ε.Ε. ΓΙΑ ΑΕΙΦΟΡΟ ΑΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ.

Στα πλαίσια της ενιαίας ανάπτυξης του Κοινοτικού Χώρου της Ε.Ε., εξαρχής γινόταν προσπάθεια από τους αρμόδιους Κοινοτικούς Φορείς κατανόησης των διάφορων χωρικών φαινομένων με σκοπό τη συγκρότηση στρατηγικών και πολιτικών που θα κατευθύνουν την μελλοντική ανάπτυξη.

Η ανάπτυξη των αστικών περιοχών λοιπόν αποτελεί ζήτημα ιδιαίτερης σημασίας καθώς επηρεάζει σημαντικά θέματα οικονομικά, κοινωνικά κλπ.

Ο τρόπος σκέψης και η προσέγγιση των ζητημάτων αυτών αλλάζει και διαμορφώνεται με τα χρόνια και με τα νέα δεδομένα.

Σήμερα οι πολιτικές της Ε.Ε. που στοχεύουν στην Αειφόρο Αστική Ανάπτυξη συνοψίζονται στο πρόσφατο κείμενο της Ε.Ε. «**Promoting sustainable urban development in Europe**» όπου και βασίζεται η παρούσα ενότητα, όπως και στην **Territorial Agenda** του 2007 και στο **Διάγραμμα του Leipzig**, επίσης 2007.

Οι βασικές κατευθύνσεις των πολιτικών αυτών αντιστοιχούν στις παρακάτω υποενότητες:

3.1. Ισορροπημένα μοντέλα οικιστικών δικτύων.

Σε σχέση με άλλα μέρη του κόσμου, η Ε.Ε. έχει μια μοναδική διάρθρωση οικισμών με ποικίλλες διακυμάνσεις πληθυσμού. Υπάρχουν περίπου 5.000 κωμοπόλεις – με πληθυσμό από 5.000 ως 50.000 κατοίκους – και σχεδόν 1.000 πόλεις – με πληθυσμό άνω των 50.000 κατοίκων – στην Ε.Ε., όπου συγκεντρώνονται οι οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές δραστηριότητες. Μόλις το 7% της Ε.Ε. των 27 ζει σε πόλεις με πληθυσμό που υπερβαίνει τα 5.000.000 κατοίκους – σε αντίθεση με τις ΗΠΑ όπου το αντίστοιχο ποσοστό είναι 25%.

Ωστόσο, στην Ε.Ε., η οικονομική δραστηριότητα είναι πολύ περισσότερο συγκεντρωμένη από ό,τι ο πληθυσμός, ταυτόχρονα με το ότι η οικονομική δραστηριότητα έχει εξαπλωθεί τα τελευταία 10 χρόνια και μεταξύ των Κρατών Μελών.

Παρόλο που η οικονομική δραστηριότητα φέρνει οικονομικό όφελος λόγω της ομαδοποίησης συγκεκριμένων δραστηριοτήτων και της αύξησης των κερδών, μπορεί να προκαλέσει προβλήματα όπως συμφόρηση, υψηλές τιμές ιδιοκτησίας, κοινωνικό αποκλεισμό, αστική υποβάθμιση (εγκληματικότητα και κοινωνικές αναταραχές), ρύπανση, ανεργία, ΑΕΠ κάτω του μέσου όρου και δημιουργία περιοχών με ανεκμετάλλετες δυνατότητες.

(πηγή: *Promoting sustainable urban development in Europe, 2009*)

Τα τελευταία 10 χρόνια οι πολεοδόμοι προσπαθούν να αλλάξουν εντελώς τον τρόπο σκέψης τους για το πώς οι πόλεις μεγαλώνουν και τι αποτελεί μια καλή ανάπτυξη.

Αυτή η αλλαγή σηματοδοτήθηκε το 1999, όταν οι αρμόδιοι Υπουργοί της Ε.Ε. υιοθέτησαν το **ESDP** (Ευρωπαϊκή Προοπτική Χωρικής Ανάπτυξης). Αυτό σηματοδότησε όχι μόνο διεθνή προγράμματα συνεργασίας (όπως το INTERREG) και τη δημιουργία του **ESPON** (αναλυτικότερα βλ. κεφ.5) αλλά έγινε επίσης η αρχή για περεταίρω συζήτηση μεταξύ των Υπουργών της Ε.Ε.

Αυτό οδήγησε και στην υιοθέτηση της **Territorial Agenda** (2007) και της Εδαφικής Συνοχής στο **Διάγραμμα του Leipzig** (2007): Η **Territorial Agenda** με τις συμβουλές για μια πολιτική ενιαίας ανάπτυξης, φιλοδοξεί να χαλιναγωγήσει τη δυνατότητα των περιφερειών και των πόλεων για βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη και περισσότερες θέσεις εργασίας. Μια από τις προτεραιότητές της είναι να ισχυροποιήσει την ισορροπημένη ανάπτυξη και την καινοτομία μέσω της δικτύωσης των πόλεων και των περιφερειών. Αυτό υπογραμμίζεται και από το **Διάγραμμα του Leipzig** που σημειώνει την ανάγκη για προώθηση μιας ισορροπημένης χωρικής οργάνωσης βασιζόμενης σε μια **ευρωπαϊκή πολυκεντρική αστική δομή**.

Στη συνέχεια η Ε.Ε. εξέδωσε το **‘Πράσινο Βιβλίο για την Εδαφική Συνοχή’** (2008). Αυτό έδωσε έμφαση στις πολιτικές συνεργασίας και συντονισμού. Το Πράσινο Βιβλίο σημειώνει τις αποστάσεις μεταξύ των αστικών κέντρων και των κωμοπόλεων σαν ένα πρακτικό θέμα και υπενθυμίζει στους ‘δημιουργούς’ των διάφορων πολιτικών ότι μπορούν να ξεπεράσουν τα προβλήματα μέσω της βελτίωσης των υποδομών και με τη διαβεβαίωση ότι όλος ο πληθυσμός θα έχει πρόσβαση σε υπηρεσίες εκπαίδευσης, υγείας, πρόνοιας κλπ.

(πηγή: *Promoting sustainable urban development in Europe, 2009*)

3.2. Το δίκτυο πόλης – περιφέρειας.

Αντιμετωπίζοντας την πρόκληση του ανταγωνισμού μεταξύ πόλεων, πολλές πόλεις αρχίζουν να συνεργάζονται στενά με τις γύρω περιοχές και τις τοπικές αρχές και αρχίζουν να σχηματίζουν ‘πόλεις-περιφέρειες’.

Οι πόλεις-περιφέρειες μπορούν να προσφέρουν ένα καλό πλαίσιο για τις αρχές ώστε να δουλέψουν μαζί σε μια μεγάλη αστική περιοχή και να αναπτυχθούν συνεργασίες και σύνθετες δράσεις, να πραγματοποιηθούν ενιαία μέσα μετακινήσεων ή να αντιμετωπίσουν την έλλειψη εξειδίκευσης.

Στην πρόσφατη περίοδο χρηματοδότησης για την Πολιτική Συνοχής (2007-2013) κάποια Λειτουργικά Προγράμματα ‘χτίζονται’ πάνω στο ρόλο κλειδί που παίζουν οι πόλεις ώστε να βελτιώσουν την αστική προσβασιμότητα (μεταφορές και κινητικότητα), τα περιφερειακά δίκτυα δηλαδή μεταξύ πόλης και περιφέρειας. Οι επιτυχημένες περιφέρειες έχουν και επιτυχημένα κέντρα πόλης στην καρδιά της περιφέρειας.

Οι πόλεις έρχονται πιο κοντά με καλύτερα δίκτυα αστικών μεταφορών.

Πολύ σημαντικό είναι ότι η **σχέση πόλης περιφέρειας μπορεί να ενισχυθεί αμοιβαία** εαν υπάρχουν θετικές συνεργασίες που μπορούν να αιχμαλωτίσουν όλα τα ωφέλη και για την πόλη και για την περιφέρεια.

Υπό μια έννοια, αυτή η αμοιβαία σχέση πόλης-περιφέρειας βασίζεται στην υπόθεση πως οι γύρω περιοχές παρέχουν τους πόρους για να οδηγούν την οικονομική ανάπτυξη μέσα στις αστικές περιοχές – από την οποία οι γύρω περιοχές επίσης ωφελούνται στη συνέχεια. Επίσης, συνδέεται με την επιδίωξη για εδαφική συνοχή, η οποία είναι η αρμονική ανάπτυξη όλων των περιοχών, όπου οι άνθρωποι είναι εξοπλισμένοι να φτιάξουν το μέγιστο των τοπικών και περιφερειακών πλεονεκτημάτων.

Τυπικά, οι αστικές και οι αγροτικές περιοχές είναι δεμένες μαζί από τις αγορές εργασίας, βιομηχανικών αγαθών, υπηρεσιών και αγροτικής παραγωγής.

(πηγή: *Promoting sustainable urban development in Europe, 2009*)

3.3. Μέτρα ενάντια στην αποτελμάτωση και την πτώση των αστικών περιοχών.

Η αστική διαχείριση φέρνει στην επιφάνεια πολλά και συγκρουόμενα ενδιαφέροντα στοιχεία. Ενώ κάποιες πόλεις αναπτύσσονται, κάποιες άλλες αντιμετωπίζουν αποτελμάτωση, ακόμα και υποβάθμιση.

Η οικονομική ανάπτυξη πολλές φορές συνοδεύεται από συμφόρηση και ρύπανση, πιέσεις στην αγορά ακινήτων και έλλειψη κατοικίας σε προσιτές τιμές – κάτι που μπορεί να ωθήσει πολλές οικογένειες σε προαστικές περιοχές και να συμβάλλει ακόμα περισσότερο και προς την αστική διάχυση.

Από την άλλη, η **μείωση του πληθυσμού θέτει ερωτήματα σχετικά με τη συντήρηση και την παροχή υποδομών** και το κόστος διάθεσης ποιοτικών δημόσιων υπηρεσιών όταν ο αριθμός των χρηστών μειώνεται.

Ποτέ δεν υπήρχε μεγαλύτερη ανάγκη για την υιοθέτηση από τις αρχές μιας πόλης μιας ενιαίας προσέγγισης που να λειτουργεί βάση συνεργασίας και διαλόγου.

Αναγνωρίζοντάς το αυτό οι αρμόδιοι Υπουργοί της Ε.Ε. για την αστική ανάπτυξη, συμπεριέλαβαν όλες τις αρχές της καλής αστικής διαχείρισης που ανέφερε το **Διάγραμμα του Leipzig** για τις Βιώσιμες Ευρωπαϊκές Πόλεις.

Μια ελκυστική πόλη είναι πάντοτε μια πιο ανταγωνιστική πόλη.

Δηλαδή:

- I. **Να χρησιμοποιούνται περισσότερο προσεγγίσεις πολιτικής ενιαίας αστικής ανάπτυξης**, όπου προτείνονται μάλιστα συγκεκριμένα *σχεδιαστικά εργαλεία* και συγκεκριμένες *στρατηγικές ενδυνάμωσης* για την ανταγωνιστικότητα των ευρωπαϊκών πόλεων (που θα παρουσιαστούν αναλυτικότερα παρακάτω, στην παρούσα ενότητα).
- II. **Να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στις υποβαθμισμένες περιοχές της πόλης**, προτείνοντας και πάλι συγκεκριμένες στρατηγικές (που θα παρουσιαστούν αναλυτικότερα στην ενότητα 3.4).
(πηγή: *Leipzig Charter, 2007*)

Συνέστησαν λοιπόν να γίνεται μεγαλύτερη χρήση προσεγγίσεων και πολιτικών ενιαίας αστικής ανάπτυξης και θεώρησαν τις παρακάτω **στρατηγικές δράσεις** πολύ σημαντικές για την ενίσχυση και την ανταγωνιστικότητα των ευρωπαϊκών πόλεων:

- **Δημιουργία και διατήρηση υψηλής ποιότητας δημόσιων χώρων:**
Οι **δημόσιοι χώροι** παίζουν σημαντικό ρόλο για την ποιότητα του καθημερινού περιβάλλοντος όπου ζει ο αστικός πληθυσμός. Ο αστικός δημόσιος χώρος μπορεί να προσελκύει βιομηχανία, επιχειρήσεις, τουρισμό και εργατικό δυναμικό.
Όντας ένας συνδιασμός αρχιτεκτονικής, υποδομών και αστικού σχεδιασμού, οι υψηλής ποιότητας δημόσιοι χώροι θα έπρεπε να αντιλαμβάνονται σαν «*το σύνολο όλων των πολιτιστικών, οικονομικών, τεχνολογικών, κοινωνικών και οικολογικών διαστάσεων που επηρεάζουν την ποιότητα και τη διαδικασία του σχεδιασμού και των κατασκευών*».
- **Εκσυγχρονισμός των δικτύων υποδομής:**
Αυτή η προσέγγιση έχει να κάνει με την επίτευξη ενός προσιτού αλλά καλής ποιότητας αστικού **συστήματος μεταφορών** που περιλαμβάνει ένα δίκτυο που συνδέει την πόλη με την περιφέρεια αλλά επίσης παρέχει και βελτιώνει τεχνικά **δίκτυα παροχών**, όπως για παράδειγμα δίκτυο αποχέτευσης και ύδρευσης.
- **Βελτίωση της ενεργειακής επάρκειας:**
Αυτό περιλαμβάνει την αποτελεσματική χρήση των φυσικών πόρων, την οικονομική και ενεργειακή επάρκεια στα νέα αλλά και στα υφιστάμενα κτίσματα.
- **Προορατικές(proactive) πολιτικές εκπαίδευσης και καινοτομίας.**
(πηγή: *Promoting sustainable urban development in Europe, 2009*)

3.4. Οι δυσμενείς περιοχές.

Όλες οι Ευρωπαϊκές πόλεις αντιμετωπίζουν προβλήματα κοινωνικής πόλωσης και συσσώρευσης κοινωνικών, περιβαλλοντικών και οικονομικών προβλημάτων σε **δυσμενείς γειτονίες**. Άπαξ και μια περιοχή έχει στιγματιστεί είναι πολύ δύσκολο να αλλάξει εικόνα.

Τα σημερινά προγράμματα 'αναγέννησης' και αναζωογόνησης των περιοχών αυτών θα έπρεπε να προσπαθήσουν να κατοχυρώσουν συνδέσεις μεταξύ των πιο υστερημένων αστικών περιοχών και των αναπτυγμένων περιοχών, είτε στο κέντρο της πόλης είτε στην περιφέρεια.

Οι υποβαθμισμένες γειτονίες πρέπει να γίνουν ένα κομμάτι μέσα σε συνολικά αναπτυξιακά προγράμματα, όπου κάθε περιοχή γίνεται πιο ανταγωνιστική και τα δυνατά στοιχεία ταυτότητας της κοινότητας διαμορφώνονται. Αυτό με τη σειρά του, μπορεί να κάνει τις δυσμενείς αστικές περιοχές ενδιαφέρουσες και για ιδιωτικές επενδύσεις.

Οι υποβαθμισμένες περιοχές μπορούν να γίνουν περιοχές ανάπτυξης και δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας και επιχειρήσεων.

Αναγνωρίζοντας τα παραπάνω, και στο **Διάγραμμα του Leipzig**, οι αρμόδιοι Υπουργοί της Ε.Ε. συνέστησαν ιδιαίτερη προσοχή στις περιοχές αυτές αλλά μέσα στο πλαίσιο μιας συνολικής οπτικής της πόλης, σαν ενιαίο σύνολο.

(πηγή: *Promoting sustainable urban development in Europe, 2009*)

Οι προκλήσεις που έχουν να αντιμετωπίσουν αυτές οι **δυσμενείς περιοχές** της πόλης σήμερα είναι πολλές: από τις αλλαγές στην κοινωνικο-οικονομική δόμη, την ανεργία και τον κοινωνικό διαχωρισμό ή/και αποκλεισμό μέχρι τις διαφορές στις ευκαιρίες και την παγκοσμιοποίηση.

Στόχος λοιπόν σύμφωνα με τους αρμόδιους Υπουργούς, είναι η **κοινωνική συνοχή** και αυτή θα επιτευχθεί με την εξασφάλιση υγιούς, κατάλληλης, οικονομικά προσιτής κατοικίας αλλά και με το διάλογο μεταξύ πολιτών, τοπικών αρχών και οικονομικών πραγόντων.

Θεώρησαν πως σημαντικές για κάτι τέτοιο είναι οι παρακάτω στρατηγικές:

- Προσανατολισμός πολιτικών για **αναβάθμιση του φυσικού και αστικού περιβάλλοντος**, για παράδειγμα τα κτιριακά αποθέματα και οι προδιαγραφές κατοικίας.
- **Ενίσχυση της τοπικής οικονομίας και του τοπικού εμπορίου**, όπως δημιουργία και διατήρηση θέσεων εργασίας, κατάρτιση και διευκόλυνση για το ξεκίνημα νέων επιχειρήσεων.
- Προορατικές **πολιτικές εκπαίδευσης, κατάρτισης και εξειδίκευσης** για παιδιά και νέους.
- Προώθηση **επαρκών και προσιτών αστικών μεταφορών** που συνδέουν τις γειτονίες αυτές με την πόλη και την περιφέρεια σαν ένα σύνολο.

(πηγή: *Leipzig Charter, 2007*)

Τα **Κοινωνικά Προγράμματα Urban Pilot και URBAN I & II**, ήδη έχουν συμπεριλάβει συγκεκριμένα μέτρα σε επίπεδο πόλης για να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά αυτά τα προβλήματα. Αντίστοιχα προγράμματα URBAN προβλέπονται και για την περίοδο 2007-2013 και μάλιστα μπορούν να χρησιμοποιήσουν τη γνώση και την εμπειρία των προηγούμενων.

Οι υποβαθμισμένες περιοχές δε χρειάζονται απλά βραχυπρόθεσμα και εξειδικευμένα μέτρα. Χρειάζονται περισσότερο **μακροπρόθεσμες, εκτενείς και αναλυτικές στρατηγικές** που να παρέχουν

ένα δυνατό και αξιόπιστο πλαίσιο και ένα συνολικό όραμα για χρονική περίοδο τουλάχιστον πενταετίας.

Σε επίπεδο περιφέρειας, τα **δίκτυα μεταξύ πόλεων** και στοχευμένων αστικών περιοχών σε διάφορες πόλεις και περιφέρειες μπορούν να έχουν καθαρή προστιθέμενη αξία για ξεχωριστές τοπικές προπάθειες και στρατηγικές. Υπάρχει ιδιαίτερα μεγάλη εμπειρία πάνω σε αυτό, ειδικά σε χώρες όπως η Γερμανία, η Ολλανδία, η Ιταλία και η Ισπανία.

Η ανταλλαγή πληροφοριών και η παροχή ευκαιριών κατάρτισης μπορεί να συμβάλλουν στην επιτυχία των διάφορων προγραμμάτων. Διασυνοριακά, διεθνή αλλά και ενδοπεριφερειακά προγράμματα μπορούν επίσης να συμβάλλουν σημαντικά σε μερικές δεκαετίες στη δημιουργία και στη διάδοση της γνώσης (know-how) και της καινοτομίας σε όλη την Ευρώπη.

(πηγή: *Promoting sustainable urban development in Europe, 2009*)

3.5. Τα 'Νέα Μέλη'.

Τα περισσότερα από τα Νέα Μέλη της Ε.Ε. αντιμετωπίζουν ιδιαίτερες προκλήσεις σχετικά με την αστική ανάπτυξη και την αστική 'αναζωογόνηση'. Στις περισσότερες πόλεις των Νέων Μελών (εκτός της Κύπρου και της Μάλτας) οι τοπικές αρχές έγιναν ιδιοκτήτες όλης της πολιτειακής ιδιοκτησίας αφού **άνοιξαν τα σύνορα και έπεσαν τα προηγούμενα πολιτικά καθεστώτα**. Οι πόλεις ξαφνικά βρέθηκαν σε ρόλο ιδιοκτήτη και σε ρόλο γαιοκτήμονα με σημαντικά δομικά προβλήματα για να ξεπεράσουν.

Επιπλέον, οι περισσότερες από τις πόλεις των Νέων Μελών έχουν δει τους πληθυσμούς τους να μειώνονται την τελευταία δεκαετία λόγω **μετανάστευσης εκτός συνόρων**, προς άλλα μέλη της Ε.Ε. και κυρίως προς τα πιο παλιά μέλη.

Το να ανταπεξέλθεις απέναντι σε όλες αυτές τις προκλήσεις απαιτεί εντελώς νέα συστήματα τοπικής διαχείρισης και διοίκησης και τρόπους ενεργής δέσμευσης των πληθυσμών – που στις περισσότερες περιπτώσεις δεν ήταν συνηθισμένη η τοπική αυτοδιοίκηση στο να συμμετέχει και να είναι σε κάποιο βαθμό υπεύθυνη σε αυτά τα πεδία πολιτικής υπό τα προηγούμενα πολιτικά καθεστώτα. Συγκεκριμένες προκλήσεις σχετικά με τη συρρίκνωση των πόλεων έπρεπε να επίσης να αντιμετωπισθούν.

Επιπλέον, η **σφοδρή οικονομική αναδόμηση** είχε ως αποτέλεσμα την τρομερή απώλεια εργασιακών ευκαιριών, δημιουργώντας μια ακόμα επιβάρυνση στις πηγές και στην υποστήριξη του δημοσίου. Την ίδια στιγμή, υπάρχει επιτακτική ανάγκη επενδύσεων στις βιομηχανικές περιοχές (π.χ. αναπλάσεις σε πρώην βιομηχανικές εκτάσεις/ brown fields) και επενδύσεις στο κτιριακό απόθεμα κατοικίας όπως και στις φυσικές, τεχνικές και κοινωνικές υποδομές.

Επίσης, πολλές πόλεις των Νέων Μελών δεν απολάμβαναν ικανοποιητικές συνθήκες στις οποίες να μπορούν να αναπτυχθούν στρατηγικές ενιαίας αστικής πολιτικής, όπως συστήνεται από την Πολιτική Συνοχής της Ε.Ε. Ενώ λοιπόν οι πόλεις των παλιότερων Μελών επωφελήθηκαν από δυο γενιές Κοινοτικών Προγραμμάτων URBAN κλπ., οι πόλεις των Νέων Μελών δε θα μπορούσαν να επωφεληθούν από αυτό το Κοινοτικό εργαλείο ή να μάθουν από την εμπειρία των Προγραμμάτων URBAN.

Επιπροσθέτως, οι πόλεις των παλιότερων Μελών επωφελούνται συχνά και από τη μακροχρόνια παράδοση αστικής πολιτικής σε εθνικό ή/και σε περιφερειακό επίπεδο, ενώ οι πόλεις σε πολλά από τα Νέα Κράτη Μέλη δεν είχαν ανάλογη υποστήριξη.

Στα Επιχειρησιακά Προγράμματα που περιλαμβάνουν δράσεις για την αστική ανάπτυξη, η τεχνική υποστήριξη μπορεί να συμβάλει στην απαραίτητη αύξηση σε (φέρουσα) ικανότητα στην κατασκευή, την καθοδήγηση, την τεχνογνωσία, την εμπειρία και την εξειδίκευση στα Νέα Κράτη Μέλη.

(πηγή: *Promoting sustainable urban development in Europe, 2009*)

3.6. Συνεργασία σε όλα τα επίπεδα.

Όπως φάνηκε παραπάνω οι πολιτικές αστικής ανάπτυξης παίζουν σημαντικό ρόλο στην επίτευξη μιας βιώσιμης οικονομικής, κοινωνικής και χωρικής ανάπτυξης σε **Ευρωπαϊκό, εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο**. Τα εργαλεία Πολιτικής Συνοχής υποστηρίζουν αυτή τη βιώσιμη ανάπτυξη ευνοώντας αντίστοιχες πολιτικές και τη σωστή αστική διακυβέρνηση σε κάθε επίπεδο.

Σύμφωνα και με την **Territorial Agenda** στόχος είναι η **εδαφική διακυβέρνηση**: δηλαδή ο εντατικός και συνεχής διάλογος μεταξύ όλων των ενδιαφερόμενων μερών, δηλαδή τον ιδιωτικό τομέα, το δημόσιο τομέα, την επιστημονική κοινότητα, μη κυβερνητικούς οργανισμούς και άλλους παράγοντες με στόχο την καλύτερη διαχείριση των κρίσιμων επενδύσεων στην Ευρώπη.

(πηγή: *Territorial Agenda, 2007*)

Σε **Ευρωπαϊκό επίπεδο**, η **Πολιτική Συνοχής** συμβάλλει στην επίτευξη άλλων πρωταρχικών Κοινοτικών προτεραιοτήτων, όπως αυτές που έπονται από τη Στρατηγική της Λισαβόνας κλπ.

Οι κατευθυντήριες γραμμές της Κοινοτικής Στρατηγικής για τη συνοχή συμπεριλαμβάνουν τις αρχές και τις προτεραιότητες της Πολιτικής Συνοχής και προτείνουν τρόπους ώστε οι Ευρωπαϊκές περιφέρειες να επωφεληθούν πλήρως από τις Χρηματοδοτήσεις της Ε.Ε.

Τα Κράτη Μέλη βασίζονται στις προτεραιότητες της Πολιτικής Συνοχής στη βάση των κατευθυντήριων γραμμών των Κοινοτικών Στρατηγικών. Οι φιλοδοξίες τους είναι να εξασφαλίσουν ότι οι Κοινοτικές προτεραιότητες ενσωματώνονται καλύτερα σε εθνικά και περιφερειακά αναπτυξιακά Προγράμματα.

Οι **Κοινοτικές στρατηγικές κατευθυντήριες γραμμές** για τη Συνοχή την περίοδο 2007-2013, συστήνουν ότι η **Πολιτική Συνοχής δε θα έπρεπε απλώς να κινητοποιεί την ανάπτυξη και τις θέσεις εργασίας αλλά και να προσανατολίζεται προς κοινωνικούς και περιβαλλοντικούς στόχους**.

Οι κατευθυντήριες γραμμές τονίζουν τρεις πρωταρχικούς στόχους:

- Βελτίωση της **ελκυστικότητας** των Κρατών Μελών, των περιφερειών και των πόλεων για επενδύσεις, θέσεις εργασίας και κατοικία.
- Ενθάρρυνση της **καινοτόμας επιχειρηματικότητας** και της ανάπτυξης της οικονομίας της **γνώσης**.
- Δημιουργία περισσότερων και καλύτερων **θέσεων εργασίας**.

Η **Πολιτική Συνοχής (2007-2013)** λαμβάνει επίσης υπόψη το γεγονός πως **οι αστικές περιοχές είναι οι κινητήριες δυνάμεις για οικονομική αλλαγή και το στοιχείο κλειδί στην Ευρωπαϊκή περιφερειακή ανάπτυξη**.

Οι **τοπικές αρχές** παίζουν βασικό ρόλο στην ανάπτυξη αυτή. Υπό το πρίσμα αυτό, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει θέσει ένα ευρύ πεδίο θεμάτων που χρειάζονται προσοχή ώστε να υποστηρίξουν τις Ευρωπαϊκές πόλεις όσον αφορά την ανάπτυξη, τη συνοχή και τη σταθερότητα.

Για παράδειγμα:

- Το να κάνουμε τις πόλεις πιο ελκυστικές μέσω **εγκαταστάσεων μεταφορών, υπηρεσιών περιβάλλοντος και πολιτισμού**.
- **Να ενισχύσουμε τις σχέσεις μεταξύ αστικών, αγροτικών και περιαστικών περιοχών**.
- Να ενισχύσουμε το ρόλο των **πόλεων σαν κέντρα ανάπτυξης**, να προωθήσουμε την επιχειρηματικότητα, την καινοτομία και την οικονομία της γνώσης και να υποστηρίξουμε μικρού και μεσαίου μεγέθους επιχειρήσεις.
- Να βελτιώσουμε την **απασχολησιμότητα** και να **μειώσουμε τις ανισότητες** μεταξύ των περιοχών από τη μια και μεταξύ των κοινωνικών ομάδων από την άλλη.
- Να αντιμετωπίσουμε την **εγκληματικότητα**, την αντικοινωνική συμπεριφορά και το αίσθημα ανασφάλειας.
- Να βελτιώσουμε τη **διακυβέρνηση των αστικών παρεμβάσεων**.

- Να προωθήσουμε τα **δίκτυα εμπειρίας και ανταλλαγής**.
- Να αναπτύξουμε τη **χρηματοοικονομική μηχανική στήριξη** ώστε να επιτευχθεί η μέγιστη επίδραση επιρροής από τα Διαρθρωτικά Ταμεία.

Μια επιτυχημένη περιφερειακή ανάπτυξη προβλέπει την ανάγκη των πόλεων να είναι στενά συνδεδεμένες με την ανάπτυξη της υπόλοιπης περιφέρειας. Τα διάφορα Διαγράμματα για τις Πολιτικές Χωρικής Συνοχής και Βιώσιμης Αστικής Ανάπτυξης έχουν ιδιαίτερη επίγνωση του πως **μια ισορροπημένη ανάπτυξη σε μια περιφέρεια μπορεί να φέρει τις κοινωνίες πιο κοντά.** Αναγνωρίζεται η ανάγκη προώθησης της συνεργασίας και του **διαλόγου μεταξύ των διάφορων επιπέδων διακυβέρνησης**, των οργανισμών και των αρμόδιων για τις χωρικές πολιτικές. Η ποιότητα ζωής μπορεί να βελτιωθεί όταν η αστική ανάπτυξη 'εξαπλώνεται' σε όλη την περιφέρεια και επιτυγχάνονται οικονομικά και κοινωνικά κέρδη.

Η προσπάθεια προς πιο ανταγωνιστικές πόλεις είναι πιο επιτυχημένη εαν οι πόλεις και οι περιφέρειές τους ενώσουν τις δυνάμεις τους και δουλεύουν σε στρατηγικές συμμαχίες, δηλαδή σαν «πόλη-περιφέρεια», αναπτύσσοντας νέες και καινοτόμες φόρμες περιφερειακής διακυβέρνησης. Η χρήση των Ευρωπαϊκών χρηματοδοτήσεων, διοικούμενη μέσω Επιχειρησιακών Προγραμμάτων, προϋποθέτει μια δομημένη και καλά οργανωμένη συνεργασία μεταξύ εθνικού-περιφερειακού και τοπικού επιπέδου.

(πηγή: Promoting sustainable urban development in Europe, 2009)

Όπως είδαμε παραπάνω, μεγάλη αναφορά και ιδιαίτερη έμφαση – στα Κείμενα της Ε.Ε. που αφορούν τη Χωρική Ανάπτυξη– δίνεται στις έννοιες **«πόλη- περιφέρεια»** και **«πολυκεντρικότητα»**.

Για αυτό οι δυο έννοιες αυτές θα αναλυθούν ευρύτερα παρακάτω για να εντοπιστεί η σημαντικότητα που τους προσδίδεται – από τα Κοινοτικά Κείμενα – σε σχέση με την χωρική ανάπτυξη αφενός, και την ανάπτυξη που ακολουθεί στα υπόλοιπα επίπεδα (οικονομική, κοινωνική, πολιτιστική κλπ.).

4. ΠΟΛΗ-ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ: Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΚΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΥΠΑΙΘΡΟ.

Οι πόλεις παίζουν ρόλο-κλειδί σαν **οδηγοί της περιφερειακής οικονομίας και της οικονομικής ανάπτυξης**. Είναι τα κέντρα με τις δουλείες, τις επιχειρήσεις, τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, τις καινοτομίες και την επιχειρηματικότητα.

Ως σημαντικοί συμμετέχοντες στην επιδίωξη της βιώσιμης ανάπτυξης για θέσεις εργασίας σε κωμοπόλεις, πόλεις και μητροπολιτικές περιοχές, παίζουν επίσης σημαντικό ρόλο στην απομάκρυνση των εμποδίων έναντι στο μέγεθος και τις θέσεις εργασίας, όπως για παράδειγμα ο κοινωνικός αποκλεισμός και η περιβαλλοντική υποβάθμιση.

Επιπλέον, οι ευρωπαϊκές πόλεις **προσελκύουν επενδύσεις και εργαζόμενους** προσφέροντας οικονομικές ευκαιρίες και **υψηλή ποιότητα ζωής**.

Αντιμετωπίζοντας την πρόκληση του ανταγωνισμού μεταξύ πόλεων, πολλές πόλεις αρχίζουν να συνεργάζονται στενά με τις γύρω περιοχές και τις τοπικές αρχές και αρχίζουν να σχηματίζουν 'πόλεις-περιφέρειες'.

Οι πόλεις-περιφέρειες μπορούν να προσφέρουν ένα καλό πλαίσιο για τις αρχές ώστε να δουλέψουν μαζί σε μια μεγάλη αστική περιοχή και να αναπτυχθούν συνεργασίες και σύνθετες δράσεις.

Η **Πολιτική Συνοχής** (2007-2013) λαμβάνει υπόψη το γεγονός πως **οι αστικές περιοχές είναι οι κινητήριες δυνάμεις για οικονομική αλλαγή και το στοιχείο κλειδί στην Ευρωπαϊκή περιφερειακή ανάπτυξη**. Γι' αυτό και στην πρόσφατη περίοδο χρηματοδότησης για την **Πολιτική Συνοχής** κάποια **Κοινωνικά Προγράμματα** 'χτίζονται' πάνω στο ρόλο κλειδί που παίζουν οι πόλεις ώστε να βελτιώσουν τα περιφερειακά δίκτυα μεταξύ πόλης και περιφέρειας. Οι επιτυχημένες περιφέρειες έχουν και επιτυχημένα κέντρα πόλης στην καρδιά τους.

Πολύ σημαντικό είναι ότι **η σχέση πόλης περιφέρειας μπορεί να ενισχυθεί αμοιβαία**. Εάν υπάρχουν θετικές συνεργασίες που μπορούν να αιχμαλωτίσουν όλα τα ωφέλη και για την πόλη και για την περιφέρεια. Η προσπάθεια προς πιο ανταγωνιστικές πόλεις είναι πιο επιτυχημένη εάν οι πόλεις και οι περιφέρειές τους ενώσουν τις δυνάμεις τους και δουλεύουν σε στρατηγικές συμμαχίες, δηλαδή σαν «**πόλη-περιφέρεια**», αναπτύσσοντας νέες και καινοτόμες φόρμες περιφερειακής διακυβέρνησης.

Υπό μια έννοια, αυτή η αμοιβαία σχέση πόλης-περιφέρειας βασίζεται στην υπόθεση πως οι γύρω περιοχές παρέχουν τους πόρους για να οδηγούν την οικονομική ανάπτυξη μέσα στις αστικές περιοχές – από την οποία οι γύρω περιοχές επίσης ωφελούνται στη συνέχεια. Επίσης, συνδέεται με την επιδίωξη για εδαφική συνοχή, η οποία είναι η αρμονική ανάπτυξη όλων των περιοχών, όπου οι άνθρωποι είναι εξοπλισμένοι να φτιάξουν το μέγιστο των τοπικών και περιφερειακών πλεονεκτημάτων. Τυπικά, οι αστικές και οι αγροτικές περιοχές είναι δεμένες μαζί από τις αγορές εργασίας, βιομηχανικών αγαθών, υπηρεσιών και αγροτικής παραγωγής.

Στο πλαίσιο μιας **παγκοσμιοποιημένης οικονομίας** όπου τα βιομηχανικά αγαθά και η αγροτική παραγωγή, οι υπηρεσίες και τελικά οι εξειδικεύσεις συναλλάσσονται μακριά από το κέντρο παραγωγής, αυτές οι τοπικές οικονομικές σχέσεις μπορεί να μοιάζουν λιγότερο σημαντικές.

Ωστόσο, οι **ροές μεταξύ αστικών – αγροτικών** περιοχών παραμένουν ένα ζωτικό συστατικό για ευημερία και για τις προμήθειες του ανθρώπινου κεφαλαίου και για τις απαιτήσεις των εργαζομένων για υπηρεσίες.

(πηγή: *Promoting sustainable urban development in Europe, 2009*)

Όσον αφορά τώρα τη **σχέση της πόλης με τις αγροτικές περιοχές** που βρίσκονται στην περιφέρειά της, μια ανταγωνιστική και βιώσιμη Ευρώπη αποτελείται από μια μεγάλη ποικιλία πόλεων – περιφερειών διαφορετικού μεγέθους, με διαφορετικές αλληλεξαρτήσεις και από αγροτικές περιοχές.

Οι πόλεις-περιφέρειες περιστοιχίζονται από αστικά κέντρα και αγροτικές περιοχές. Οι αγροτικές περιοχές που βρίσκονται έξω από την απόσταση που ευνοεί τις καθημερινές μετακινήσεις (commuting) προς το κέντρο της πόλης-περιφέρειας, περιβάλλονται από περιφερειακά κέντρα και πόλεις μικρού και μεσαίου μεγέθους.

Οι **αρμόδιες αρχές** – όπως προτείνει η **Territorial Agenda** – θα πρέπει, σαν αλληλένδετοι εταίροι, να αναγνωρίσουν τα κοινά θέματα, να εκπονίσουν **κοινές πολιτικές** περιφερειακής και υπο-περιφερειακής ανάπτυξης (regional and sub-regional) ώστε να γίνουν οι περιφέρειες (και οι υπο-περιφέρειες) πιο ανταγωνιστικές και να προσελκύουν επενδύσεις από ιδιωτικούς και δημόσιους παράγοντες. Αυτό θα μπορούσε να ονομαστεί και **αστικο-αγροτική συνεργασία**.

Συνεργασία μάλιστα θα μπορούσε να προκύψει και μεταξύ των δημόσιων και ιδιωτικών ενδιαφερομένων μερών για αποφάσεις σχετικά με επενδύσεις στις περιφέρειες.

Επιπλέον, οι πόλεις-περιφέρειες κάθε μεγέθους ενθαρρύνονται να συνεργάζονται με τις αρχές ακόμα **και σε άλλες χώρες** ώστε να ενδυναμώσουν την ταυτότητα και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους και να γίνουν πιο ελκυστικές σε επενδύσεις.

Εξάλλου ο διάλογος μεταξύ των γειτονικών χωρών της Ε.Ε. είναι από τους βασικούς στόχους και τις βασικές χωρικές προτεραιότητες για την ανάπτυξη της Ε.Ε.

(πηγή: *Territorial Agenda, 2007*)

5. Η ΠΟΛΥΚΕΝΤΡΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο η έννοια της πολυκεντρικότητας εμφανίζεται για **πρώτη φορά το 1994, στις αρχές της Λειψίας**, όπου οι αρμόδιοι για τη Χωροταξία Υπουργοί έθεσαν στόχους για τη χωρική ανάπτυξη σε Ευρωπαϊκό επίπεδο, οι οποίοι βασίζονταν σε μια αποκεντρωμένη πολιτική ανάπτυξης για την εξισορρόπηση του ευρωπαϊκού χώρου:

- Ανάπτυξη ενός ισόρροπου και 'πολυκεντρικού αστικού συστήματος' και μιας νέας σχέσης πόλης-υπάιθρου.
- Εξασφάλιση ισότητας στην πρόσβαση στις υποδομές και τη γνώση.
- Βιώσιμη ανάπτυξη, συνετή διαχείριση και προστασία της φυσικής και πολιτισμικής κληρονομιάς.

Η πολυκεντρική ανάπτυξη αποτέλεσε μια από τις τρεις κατευθυντήριες γραμμές του **ΣΑΚΧ** (που αναφέρθηκε συνοπτικά και παραπάνω, βλ. ενότητα 2.3.1.). Το **1997** εμφανίζεται σε κείμενο στο Νορτβέικ, το 1^ο επίσημο σχέδιο του ΣΑΚΧ και αργότερα, **το 1999, στο τελικό κείμενο του ΣΑΚΧ.** (πηγή: Λάλου Αθανασία, 2009)

Το πολυκεντρικό αστικό μοντέλο προσδιορίζεται σε **τρια επίπεδα**:

Α) **στο ενδοαστικό επίπεδο**: που αναφέρεται στη δημιουργία 'πολλών κομβικών σημείων' (πολλών κέντρων) μέσα στα όρια των μεγάλων μητροπολιτικών συγκεντρώσεων. Αφορά στην εσωτερική δομή των αστικών περιοχών. Σε αντίθεση με την μονοκεντρική δομή, όπου η πόλη αναπτύσσεται γύρω από έναν πυρήνα που συγκεντρώνει τις περισσότερες δραστηριότητες και το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού και συνεχώς επεκτείνεται προς την εξωαστική ζώνη, η πολυκεντρικότητα αφορά την ύπαρξη περισσότερων από ένα κέντρων, τα οποία έχουν πολύ αυξημένες συγκεντρώσεις δραστηριοτήτων και πληθυσμού σε σχέση με τον υπόλοιπο αστικό χώρο και οι μεταξύ τους σχέσεις είναι επίσης πολύ αυξημένες.

Β) **στο ενδοπεριφερειακό επίπεδο**: που αφορά στη δημιουργία 'πολλαπλών αστικών κέντρων' κατά μήκος μιας περιοχής. Αφορά στην ανάπτυξη σχέσεων συμπληρωματικότητας μεταξύ μικρών αστικών κέντρων, για την εξισορρόπηση της ανάπτυξης σε όλη την περιφέρεια, σε αντίθεση με τη συγκέντρωση των περισσότερων δραστηριοτήτων στην πρωτεύουσα της περιφέρειας.

Γ) **στο διαπεριφερειακό επίπεδο**: που αφορά στη δημιουργία 'πολλαπλών δυναμικών ζωνών', που θα περιλαμβάνουν κάποια δυναμικά αστικά κέντρα στο εσωτερικό μιας χώρας ή στη συνολική επικράτεια 'ενοποιημένων χωρικά οικονομιών'. Σε **εθνικό επίπεδο** αφορά στην εξισορρόπηση της ανάπτυξης μεταξύ της πρωτεύουσας και των υπόλοιπων μικρότερου μεγέθους πόλεων, ενώ σε **ευρωπαϊκό επίπεδο**, αφορά στην ενίσχυση των δικτύων μητροπολιτικών περιοχών που βρίσκονται στις λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές της Ε.Ε.

Σε ό,τι αφορά το **ενδοαστικό επίπεδο**, είναι αποτέλεσμα της επέκτασης των πόλεων προς τα προάστια και τη γύρω υπαίθρο και της συνεπακόλουθης εγκατάστασης κάποιων δραστηριοτήτων (χρηματιστηριακές, συμβουλευτικές υπηρεσίες, νέες τεχνολογίες, δραστηριότητες 'έντασης γνώσης') σε κάποια κομβικά σημεία των περιοχών αυτών.

Η διαδικασία ανάπτυξης των πόλεων είναι μια διαδικασία 'αποσυγκέντρωσης' και 'ανασυγκέντρωσης' που οδηγεί στη δημιουργία μικρότερων κέντρων μέσα στα όρια της ευρύτερης αστικής περιοχής ή και πέραν αυτών, παράλληλα όμως με τη συγκρότηση ή την επαναφορά κάποιων δραστηριοτήτων στο κυρίως CBD (Central Business District).

Στην Ευρώπη, η πολυκεντρικότητα θεωρείται «η στρατηγική απάντηση στη διαίρεση του ευρωπαϊκού χώρου μεταξύ κέντρου και περιφέρειας» και στα πλαίσια της ευρωπαϊκής εδαφικής συνοχής (territorial cohesion) και τον Ευρωπαϊκό Χωροταξικό Σχεδιασμό, επιδιώκεται και στα τρία προαναφερθέντα επίπεδα με μεγαλύτερη όμως έμφαση στο β' και στο γ' (ESPON 2006):

Α) **στο ενδοαστικό επίπεδο:** επιδιώκεται με τη δημιουργία πολλών κέντρων εντός των ορίων των μεγάλων αστικών περιοχών, με στόχο την αντιμετώπιση του μονοκεντρικού αστικού μοντέλου.

Β) **στο ενδοπεριφερειακό επίπεδο:** επιδιώκεται με τη δημιουργία πολλών αστικών κέντρων, κυρίως σε κομβικά σημεία του συγκοινωνιακού δικτύου της περιοχής, με στόχο την αντιμετώπιση της μονοκεντρικής χωρικής της οργάνωσης. Οι δυο πιο 'μονοκεντρικές' χώρικές διαρθρώσεις είναι οι περιοχές γύρω από το Λονδίνο και το Παρίσι. Αντίθετα, χαρακτηριστικά παραδείγματα πολυκεντρικής χωρικής οργάνωσης είναι οι περιοχές Randstad στην Ολλανδία, Flemish Diamond στο Βέλγιο και η περιοχή του Ρήνου.

Γ) **στο διαπεριφερειακό επίπεδο:** η πολυκεντρικότητα επιδιώκεται με τη δημιουργία 'πολλαπλών δυναμικών ζωνών' κατά μήκος όλης της ευρωπαϊκής επικράτειας ώστε να αντιμετωπιστεί η τάση προς την ισχυροποίηση του υπάρχοντος δυναμικού αναπτυξιακού άξονα (ΝΑ. Αγγλία, Ile de France, ΒΔ Ιταλία κλπ.) σε βάρος της παρακμάζουσας περιφέρειας (λόγω της εγκατάληψης των αγροτικών και μικρότερων αστικών περιοχών). Η δημιουργία τέτοιων ζωνών περιλαμβάνει την ενδυνάμωση των μικρότερων και πιο απομακρυσμένων αστικών περιοχών. Σε όλα τα επίπεδα, η συγκρότηση 'δικτύων συνεργασίας', θεωρείται εξαιρετικά σημαντική για την επιτυχία του πολυκεντρικού αστικού μοντέλου, ενώ η αποτελεσματικότητα των δικτύων αυτών θεωρείται ότι εξαρτάται όχι από την αύξηση του μεγέθους (του πληθυσμού) τους αλλά από το βαθμό «λειτουργικής τους εξειδίκευσης».

Η επιδίωξη της πολυκεντρικότητας είναι εμφανής και στο **επίπεδο των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης**, που στοχεύουν στο 'πολυκεντρικό αστικό μοντέλο' για να μειώσουν την 'κυριαρχία' των μεγαλουπόλεών τους.

(πηγή: Δ. Β. Μανουσαρίδη, 2006)

(πηγή: Λάλου Αθανασία, 2009)

(αναφορά σε Gabi et al. 2006, Dimou 2006, Hall 2005, Meijers and Sandberg, 2006)

Στο βαθμό που η έννοια της πολυκεντρικότητας αναφέρεται στη δομή και στην οργάνωση δικτύων αστικών κέντρων, δεν αφορά μόνο την ιεραρχία και την κατανομή των ίδιων των κέντρων, αλλά και των μεταξύ τους **δικτυώσεων**, βασικό χαρακτηριστικό της σύγχρονης δομής των αστικών συστημάτων.

Το **πληθυσμιακό και οικονομικό μέγεθος** εξακολουθεί να αποτελεί σημαντική παράμετρο για την ιεράρχηση των αστικών συστημάτων. Όμως εξίσου σημαντικές θεωρούνται σύμφωνα με τις σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις και οι **ροές** (κεφαλαίων, εργαζομένων, αγαθών, πληροφοριών, υπηρεσιών κλπ.) μεταξύ κέντρων και η ένταση των σχέσεων που δημιουργούνται λόγω των ροών και των συνεργασιών μεταξύ τους.

(πηγή: Δ. Β. Μανουσαρίδη, 2006)

(αναφορά σε Castells 1997, Sassen 1998,2002)

(πηγή: Συνέδριο: Νέα Πολυκεντρικότητα και Χωρική Ανάπτυξη, 2004)

Ωστόσο, η πολυκεντρικότητα είναι ένα ιδιαίτερα **σύνθετο φαινόμενο** που επηρεάζεται από πάρα πολλές (ακόμα) παραμέτρους και μάλιστα όχι πάντα αναλογικά. Δηλαδή, τα διάφορα χαρακτηριστικά που προσδιορίζουν το φαινόμενο δεν είναι μόνο **ποσοτικά αλλά και ποιοτικά**. Η παρακάτω καταγραφή που ακολουθεί είναι βέβαια μια απλή αναφορά διάφορων παραγόντων που ανοίγουν μεγάλα θέματα για συζήτηση σε ένα πολυσύνθετο φαινόμενο όπως η πολυκεντρικότητα, που δεν καλύπτονται στα πλαίσια της παρούσας εργασίας.

Εκτός λοιπόν, από τα πληθυσμιακά και οικονομικά μεγέθη που επηρεάζουν τις ροές μεταξύ κέντρων, δε θα μπορούσε κανείς να παραλείψει άλλα χαρακτηριστικά όπως η χωρική εγγύτητα και η ποιότητα των μεταφορικών υποδομών, η συγκέντρωση εξειδικευμένων δραστηριοτήτων (clustering), οι προϋπάρχουσες σχέσεις συνεργασίας μεταξύ κέντρων σε διάφορα επίπεδα αλλά και τα χαρακτηριστικά του εργατικού δυναμικού (επίπεδο γνώσης και εξειδίκευσης, ευελιξία, κόστος), ακόμα και η συμμετοχή τους σε κάποια προγράμματα συνεργασίας κλπ.

ESPON

Το ESPON (Δίκτυο Παρατήρησης Ευρωπαϊκού Χωρικού Σχεδιασμού), αναφέρθηκε λίγο πιο πάνω αλλά και σε άλλα σημεία της εργασίας, δημιουργήθηκε για το συντονισμό της χωρικής ανάπτυξης της Ε.Ε. σύμφωνα με τις αρχές του ΣΑΚΧ (πολυκεντρικότητα, ισόρροπη ανταγωνιστικότητα, βιώσιμη ανάπτυξη).

Η **πολυκεντρικότητα** είναι από τα κεντρικά θέματα του ESPON. Σε προηγούμενες έρευνες, η πολυκεντρική ανάπτυξη αφορούσε κυρίως στο ενδοαστικό επίπεδο και στην οργάνωση των αστικών περιοχών σε τοπικό και ενδοπεριφερειακό επίπεδο. Στο ESPON τονίζεται ιδιαίτερα η ανάγκη για στήριξη της **πολυκεντρικότητας σε όλα τα χωρικά επίπεδα**.

Η ιδιαιτερότητα της προσέγγισης της πολυκεντρικότητας από το ESPON είναι ότι το χωρικό πεδίο αναφοράς του είναι ιδιαίτερα ευρύ καλύπτοντας 31(ΕΕ27+4) χώρες. Δίνεται λοιπόν μεγαλύτερη έμφαση στην ανάλυση σε ευρωπαϊκό, εθνικό αλλά και διαπεριφερειακό επίπεδο.

Σε **ευρωπαϊκό επίπεδο**: η πολυκεντρικότητα συνδέεται με την ενδυνάμωση και τη δημιουργία περισσότερων ζωνών παγκόσμιας οικονομικής ολοκλήρωσης. Στο επίπεδο αυτό δίνεται η μεγαλύτερη έμφαση.

Σε **περιφερειακό/διαπεριφερειακό επίπεδο**: η πολυκεντρικότητα συνδέεται με την επίτευξη ενός περισσότερο ισόρροπου συστήματος μητροπολιτικών περιοχών, συστημάτων κα δικτύων πόλεων για την προώθηση της κοινωνικής και οικονομικής συνοχής.

Με βάση το ESPON υπάρχουν 5 κατηγορίες περιοχών στο ευρωπαϊκό χώρο:

1. Περιοχές όπου κυριαρχεί μια μεγάλη μητρόπολη.
2. Πολυκεντρικές περιοχές με υψηλή πυκνότητα αστικών και αγροτικών περιοχών.
3. Πολυκεντρικές περιοχές με υψηλές αστικές πυκνότητες.
4. Δίκτυα μεσαίων και μικρών πόλεων.
5. Απομονωμένες αγροτικές περιοχές.

Το ESPON τονίζει ότι: **η πολυκεντρικότητα είναι κάτι περισσότερο από την μορφολογικά παρουσία αστικών κέντρων αντί για ένα κέντρο. Έχει να κάνει με τη δικτύωση των αστικών κέντρων και τη συνεργασία.**

(πηγή: www.espon.eu)

(πηγή: C.Grasland, 2010)

6. ΟΙ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ.

Η αστική ανάπτυξη και η αστική ανασυγκρότηση είναι μια δυναμική πολιτική με πολλές ενδιαφέρουσες διαστάσεις. Η ιστορία της Ε.Ε. που υποστηρίζει τα αστικά εγχειρήματα δείχνει τις αλλαγές που έχουν προκύψει σε σχέση με την αστική ανάπτυξη και στο πως **οι πολιτικές της Ε.Ε. έχουν μετατοπιστεί από κυρίως επενδυτικά δομικά προγράμματα σε πολύ-επίπεδα προγράμματα που συνδυάζουν οικονομικές, κοινωνικές, περιβαλλοντικές και χωρικές προτεραιότητες.**

Ωστόσο, οι **προκλήσεις** παραμένουν. Όλες οι πόλεις αντιμετωπίζουν τα αποτελέσματα της παγκοσμιοποιημένης αγοράς, της δομικής οικονομικής αλλαγής αλλά και της κλιματικής αλλαγής. Υπάρχουν επίσης νέες προκλήσεις, σχετικά με την αστική ανάπτυξη, οι οποίες απαιτούν ευρηματικές λύσεις και ευέλικτο τρόπο σκέψης και αυτό περιλαμβάνει και όλα τα επίπεδα διακυβέρνησης και τοπικής διαχείρισης.

Οι πόλεις λοιπόν χρειάζεται να καταπιαστούν με θέματα όπως η **παγκοσμιοποίηση, οι δημογραφικές αλλαγές και η μετανάστευση, η κλιματική αλλαγή και η ενέργεια, η στική διάχυση.** Οι προοπτικές για τη μελλοντική ανάπτυξη των Ευρωπαϊκών πόλεων υπογραμμίζουν επίσης την αναγκαιότητα και την προστιθέμενη αξία μιας κοινής Ευρωπαϊκής μεθοδολογίας για βιώσιμη και ενιαία αστική ανάπτυξη.

(πηγή: *Promoting sustainable urban development in Europe, 2009*)

6.1. Παγκοσμιοποίηση.

Η τρέχουσα διαδικασία της παγκοσμιοποίησης και της ανταλλαγής πληθυσμού και αγαθών, υπηρεσιών και ιδεών δημιουργεί ταυτόχρονα **νέες ευκαιρίες** αλλά και οικονομικές, κοινωνικές, περιβαλλοντικές και ενεργειακές προκλήσεις.

Οι νέες ευκαιρίες συμπεριλαμβάνουν μεγαλύτερες **εμπορικές ροές και εισαγωγή οικονομικού πλούτου**, περισσότερες θέσεις εργασίας, περισσότερες ευκαιρίες στην αγορά για παραγωγούς, επιχειρηματίες και καταναλωτές.

Η **αρνητική πλευρά** είναι πως οι περιφέρειες της Ευρώπης όπου υπάρχουν τοπικές επιχειρήσεις, θα νιώσουν την πίεση του ανταγωνισμού ώστε να αναδομηθούν και να προσαρμοστούν. Αυτή η κατάσταση προωθεί συνεχείς καινοτομίες και μπορεί να έχει όμως και αρνητικές επιδράσεις στους μισθούς, ειδικά στο λιγότερο καταρτισμένο εργατικό δυναμικό.

Οι πόλεις έρχονται αντιμέτωπες με την **αναγκαιότητα για αναδόμηση**, εκσυγχρονισμό και συνεχή εγκατάσταση επιστημονικών καινοτομιών εάν θέλουν να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις της παγκοσμιοποίησης.

Πρέπει να προβλέψουν και να διευκολύνουν τη μετάβαση στην οικονομική δομή από παραδοσιακούς τομείς παραγωγής προς τις νέες δομές οικονομίας που βασίζονται στη γνώση, την επιστήμη και είναι προσανατολισμένες στις υπηρεσίες.

Την ίδια στιγμή οι πόλεις πρέπει να αντιμετωπίσουν τα **βιομηχανικά κενά** (brown fields) που έχουν προκύψει αλλά και τις **κοινωνικές επιπτώσεις στο τοπικό εργατικό δυναμικό** από την παγκοσμιοποίηση.

(πηγή: *Promoting sustainable urban development in Europe, 2009*)

6.2. Δημογραφικές αλλαγές και μετανάστευση.

Οι προκλήσεις της δημογραφικής αλλαγής και της μετανάστευσης είναι από τα σημαντικότερα θέματα που αντιμετωπίζουν και πρόκειται να αντιμετωπίσουν οι Ευρωπαϊκές πόλεις.

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ & ΓΗΡΑΝΣΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ

Οι Ευρωπαίοι πολίτες ζουν περισσότερο και προβλέπεται πως **ο μέσος όρος ηλικίας θα αυξάνεται** συνεχώς. Αυτό θα έχει **αρνητικό οικονομικό αντίκτυπο**. Σε γενικές γραμμές, οι οικονομικές απαιτήσεις για συντάξεις, υπηρεσίες κοινωνικής ασφάλειας και συστήματα υγείας συνεχώς αυξάνονται. Σε συνδυασμό με τη μακροχρόνια τάση της μείωσης του αγροτικού πληθυσμού, σημαίνει ότι οι αστικές υπηρεσίες δέχονται μεγαλύτερες πιέσεις ενώ οι αγροτικές περιοχές πασχίζουν να διατηρήσουν τους πληθυσμούς τους λόγω της υποβάθμισης και της γήρανσης του πληθυσμού.

Οι στρατηγικές που αναπτύσσονται για την αντιμετώπιση της γήρανσης του πληθυσμού (όπως το URBACT II Active A.G.E.) φιλοδοξεί να αναπτύξει αποτελεσματικές και ενεργές πολιτικές για τους ηλικιωμένους.

(πηγή: *Promoting sustainable urban development in Europe, 2009*)

ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΗ & ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

Η μετανάστευση είναι ένα πολύ σύνθετο φαινόμενο και μια τεράστια πρόκληση για τις Ευρωπαϊκές πόλεις και τις τοπικές αρχές που βρίσκονται στη δίνη της ένταξης πολλών διαφορετικών πληθυσμιακών ομάδων. Παγκοσμίως, η μετακίνηση και η κινητικότητα του εργατικού δυναμικού έχει αυξηθεί αισθητά τις τελευταίες δεκαετίες.

Η πρόκληση προκύπτει όταν οι μετακινήσεις, προς ή από μια συγκεκριμένη τοποθεσία, γίνονται μαζικά, κάτι που συμβαίνει σε πολλές Ευρωπαϊκές περιφέρειες.

Ο μέσος όρος των αλλοδαπών στα Κράτη Μέλη της Ε.Ε. είναι το 5.5% του συνολικού πληθυσμού. Οι εργάτες μετανάστες συχνά επωφελούνται από νέες ευκαιρίες που υπάρχουν για αυτούς στην αγορά εργασίας.

Οι μετανάστες και οι εθνικές μειονότητες πρέπει να ενσωματωθούν πλήρως στις αστικές κοινότητες ώστε να επιτευχθεί κοινωνική συνοχή στις πόλεις μας.

Στον αντίποδα βέβαια, υπάρχουν σημαντικά εμπόδια για τους μετανάστες για να μπουν στην τοπική αγορά εργασίας λόγω της γλώσσας και των πολιτισμικών διαφορών.

Υπάρχει επίσης μια αναπτυσσόμενη συνείδηση ότι μια επιτυχημένη προσπάθεια ενσωμάτωσης χρειάζεται να αρχίσει το νωρίτερο δυνατό, εστιάζοντας ειδικά στις προσχολικές και σχολικές δραστηριότητες. Στα δημοτικά σχολεία της Ευρώπης μάλιστα σήμερα, το ποσοστό των παιδιών με τέτοιο υπόβαθρο φτάνει το 50%.

(πηγή: *Promoting sustainable urban development in Europe, 2009*)

ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΑΛΛΑΓΗΣ & ΤΩΝ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΕΩΝ

Προβλέπεται πως, παρά τη γήρανση του πληθυσμού, οι Ευρωπαϊκές πόλεις θα αυξήσουν τον πληθυσμό τους λόγω της μετακίνησης του ενεργού εργατικού δυναμικού. Ωστόσο, κάποιες Ευρωπαϊκές πόλεις και περιφέρειες θα συνεχίσουν να χάνουν πληθυσμό. Επομένως, οι πόλεις και οι περιφέρειές τους θα αντιμετωπίσουν ποικίλες αλλά συγκεκριμένες **προκλήσεις** όπως:

- Την **ενσωμάτωση** όσων μετακινήθηκαν στην αγορά εργασίας και στην κοινωνία.
- Την προσαρμογή των **υποδομών**.
- **Κοινωνικές διαφορές** και **κοινωνική πόλωση**.
- Αυξημένες **οικολογικές πιέσεις** στο σύνολο μιας περιφέρειας λόγω της αστικής διάχυσης.
- **Περιβαλλοντικά προβλήματα**.
- Την ενδυνάμωση περιφερειακών διαφορών υπό τις δυνατότητες της οικονομικής ανάπτυξης.

Αξίζει να επαναλάβουμε ότι για να επιτευχθεί ο σκοπός της ανταγωνιστικότητας και της κοινωνικής συνοχής παράλληλα με την αστική ανάπτυξη χρειάζεται μια **κοινή Ευρωπαϊκή μεθοδολογία**.

(πηγή: *Promoting sustainable urban development in Europe, 2009*)

6.3. Ενέργεια και Κλιματική Αλλαγή.

Οι **αλλαγές στον τρόπο ζωής** είναι αιτία για πολλά από τα περιβαλλοντικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν σήμερα οι πόλεις, αφού οι άνθρωποι έχουν αυξήσει την κατανάλωση των φυσικών πόρων. Η κλιματική αλλαγή είναι πρόβλημα που μεγαλώνει για τις πόλεις. Μαζί με τα φυσικά φαινόμενα μπορεί να προκαλέσει σημαντικές καταστροφές σε μια πόλη. Την ίδια στιγμή οι πόλεις πρέπει να μειώσουν το περιβαλλοντικό τους αποτύπωμα. **Οι αστικές περιοχές είναι οι βασικές πηγές ρύπανσης, κατανάλωσης και σπατάλης των φυσικών πόρων.** Για αυτό ακριβώς οι πόλεις πρέπει να σταθούν στην πρώτη γραμμή στον αγώνα ενάντια στην κλιματική αλλαγή. Αυτός ο αγώνας θα μπορούσε να οδηγήσει ακόμα και σε νέες οικονομικές **ευκαιρίες και επενδύσεις μέσω οικολογικών καινοτομιών**. Οι πόλεις μπορούν να παίξουν σημαντικό ρόλο και στην προώθηση περιβαλλοντικά φιλικών επιχειρήσεων, τεχνολογιών και προϊόντων. Για να δοθεί λύση φυσικά και σε περιβαλλοντικά θέματα, χρειάζεται και πάλι συνεργασία μεταξύ κράτους, περιφερειακών και τοπικών αρχών.

Η προστασία του περιβάλλοντος είναι ένα σημαντικό σκέλος των πολιτικών για αστική συνοχή.

Ειδικές **κατευθύνσεις και κανονισμοί που προτείνει η Ε.Ε. για το περιβάλλον** έχουν να κάνουν με:

- Αντιπλημμυρική προστασία.
- Ενεργειακή επάρκεια των κτιρίων.
- Χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας.
- Προστασία έναντι στη ρύπανση του αέρα και την ηχορύπανση.
- Χρήση βιώσιμων, καθαρών και ενεργειακών συστημάτων αστικών μεταφορών ώστε να αντιμετωπιστεί και η κυκλοφοριακή συμφόρηση.

(πηγή: *Promoting sustainable urban development in Europe, 2009*)

6.4. Αστική Διάχυση και Συμπαγής Πόλη.

Περισσότερο από το ένα τέταρτο της Ευρωπαϊκής επικράτειας έχει καταληφθεί από αστικές χρήσεις. Το 2020 υπολογίζεται πως το 80% των Ευρωπαίων θα ζει σε αστικές περιοχές. Αποτέλεσμα είναι οι ανάγκες για χρήση των εκτάσεων μέσα αλλά και γύρω από τις πόλεις να αυξάνονται έντονα.

Η αστική διάχυση είναι συνώνυμη με την ασχεδίαστη αστική ανάπτυξη και χαρακτηρίζεται από χαμηλή πυκνότητα δόμησης, μείξη των χρήσεων γης, στις παρυφές της πόλης. Η ανάπτυξη είναι ανομοιογενής, διασκορπισμένη και εκτεταμένη, με τάσεις ασυνέχειας.

Καταπατά περιοχές, αφήνοντας τις καλλιεργήσιμες εκτάσεις σαν ξεκομμένους θύλακες, ενώ στο εσωτερικό των πόλεων κάποιες περιοχές μένουν κενές.

Αυτός ο τύπος ανάπτυξης είναι **σπάταλος** και έχει μάλλον **αρνητική επίδραση στο περιβάλλον** (μεγάλη χρήση ενέργειας για θέρμανση και δροσισμό σε διασκορπισμένες μονάδες κατοικίας, ακριβή χρησιμότητα συνδέσεων και σημαντική χρήση ενέργειας λόγω των συχνών καθημερινών μετακινήσεων (commuting) αφού εργασία, υπηρεσίες και κατοικία τείνουν να βρίσκονται μακριά).

Η συνεχής ανάπτυξη των πόλεων μπορεί να σημαίνει και ανάπτυξη της συμφόρησης.

Οι Ευρωπαϊκές πόλεις ήταν παραδοσιακά πιο συμπαγείς, πόσο μάλλον σε σχέση με τις πόλεις της Β. Αμερικής. Ωστόσο, το φαινόμενο της διάχυσης του αστικού ιστού παρατηρείται όλο και περισσότερο στις Ευρωπαϊκές πόλεις.

Είναι σημαντικό επομένως για τις πόλεις να αναπτύξουν ένα περιεκτικό και ολοκληρωμένο σύνολο πολιτικών για να προστατέψουν τις ανοιχτές περιοχές γύρω από τις πόλεις και να ενθαρρύνουν τους ανθρώπους να παραμείνουν ή να επιστρέψουν στα κέντρα των πόλεων (για παράδειγμα μέσω του μακροχρόνιου σχεδιασμού χρήσεων γης, την ανάπλαση των βιομηχανικών κενών (brown fields) και την αναζωογόνηση των αστικών κέντρων) με σκοπό μια πιο συμπαγή πόλη.

(πηγή: *Promoting sustainable urban development in Europe, 2009*)

Ο καλός σχεδιασμός βοηθά έναντι στην αστική διάχυση.

Στρατηγικές για την αποφυγή της αστικής διάχυσης και της προαστιοποίησης θα μπορούσαν να είναι τα δίκτυα συνεργασίας μεταξύ πόλεων και των πόλεων-περιφερειών αλλά και μια βιώσιμη διαχείριση των αστικών χρήσεων γης. (πχ. LUMASEC working group).

(πηγή: *Promoting sustainable urban development in Europe, 2009*)

7. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.

Είδαμε λοιπόν, όπως παρουσιάστηκε από την αρχή της εργασίας, πως κατά τη συγκρότηση του Κοινοτικού χώρου της Ε.Ε. υπήρχαν **εξαρχής διαφορές** μεταξύ:

- του 'πενταγώνου' και των υπόλοιπων περιοχών της Ευρώπης (Μεσόγειες, Βόρειες και συνέχεια και Ανατολικές χώρες)
- των κέντρων και των περιφερειών τους
- των πόλεων και της υπαίθρου.

Επίσης, υπήρχαν **διαφοροποιήσεις και στην αστική εξέλιξη της κάθε περιοχής** (βλ.2.2.) με **αποτέλεσμα τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα Κράτη-Μέλη να μην είναι κοινά ή να απέχουν χρονικά**. Για παράδειγμα, οι χώρες της ΒΔ Ευρώπης αντιμετώπισαν σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό τα προβλήματα της αποβιομηχάνισης και της ανάκτησης των βιομηχανικών κενών, καθώς είχαν ιδιαίτερα αναπτυγμένο το δευτερογενή τομέα παραγωγής, από ότι οι Μεσογειακές χώρες. Ένα άλλο παράδειγμα είναι η αποκέντρωση των μεγάλων πόλεων και η φυγή προς τα προάστια, κάτι που συνέβη νωρίτερα στα κέντρα του Βορρά και της Δύσης, ενώ στις υπόλοιπες χώρες, όπως η Ελλάδα, το φαινόμενο εμφανίστηκε μερικές δεκαετίες αργότερα.

Η Κοινότητα λοιπόν, εξαρχής προσπαθεί να λύσει τις διαφορές και να έχει μια συνολική και ενιαία προσέγγιση για κάθε ζήτημα. Από τη δεκαετία του '90 εμφανίζεται η έννοια της συνοχής (βλ. ΣΑΚΧ) σε ζητήματα οικονομικά αλλά και κοινωνικά, για όλο τον Κοινοτικό χώρο.

Στόχος σε πολλά κείμενα της Ε.Ε. (όπως αυτά που παρουσιάστηκαν στην παρούσα εργασία) είναι σε γενικές γραμμές **η συνοχή και η βιωσιμότητα**.

Η συνοχή λοιπόν, κοινωνική και οικονομική, σημαίνει εξισορρόπηση, άμβλυνση των αντιθέσεων μεταξύ των Κρατών-Μελών της Ε.Ε. και επομένως επίτευξη της ανταγωνιστικότητας της Ε.Ε. στο σύνολό της. Πώς επιτυγχάνεται αυτό; Με την **πολυκεντρικότητα**, όπως αναφέρεται τσα κείμενα αυτά πολλές φορές.

Όμως, παρόλο που υπάρχουν κείμενα που καθορίζουν πλαίσια και εργαλεία συνοχής, η **αρχή της επικουρικότητας**, όπως αναφέρθηκε σε παραπάνω ενότητα, περιορίζει κάπως τα πράγματα σε αυτά τα ζητήματα (βλ.2.3.).

Για αυτό ακριβώς σε όλα τα κείμενα τονίζεται **η συνεργασία σε όλα τα επίπεδα**, και κάθετα και οριζόντια, δηλαδή οι τοπικές αρχές γειτονικών περιοχών να συνεργάζονται και να βρίσκονται σε επικοινωνία μεταξύ τους αλλά σε επόμενο στάδιο – ή παράλληλα – να συνδιαλέγονται και με τα ανώτερα επίπεδα, το περιφερειακό, το εθνικό αλλά και το επίπεδο της Ε.Ε.

Επίσης, αναφέρθηκε και ... η **εδαφική διακυβέρνηση**: «δηλαδή ο εντατικός και συνεχής διάλογος μεταξύ όλων των ενδιαφερόμενων μερών, δηλαδή τον ιδιωτικό τομέα, το δημόσιο τομέα, την επιστημονική κοινότητα, μη κυβερνητικούς οργανισμούς και άλλους παράγοντες με στόχο την καλύτερη διαχείριση των κρίσιμων επενδύσεων στην Ευρώπη.»

Βλέπουμε δηλαδή εδώ μια προσπάθεια σύμπραξης και συνεργασίας του ιδιωτικού και του δημόσιου τομέα αλλά και επιστημονικών και πιο 'αντικειμενικών' πραγμάτων ώστε να δίνονται κίνητρα, οι διαδικασίες να προχωράνε γρηγορότερα και προς όφελος των όσο δυνατόν περισσότερων.

Αυτή η **προσπάθεια για συνοχή** γίνεται σε μεγάλο βαθμό μέσω των διάφορων **Κοινοτικών Πρωτοβουλιών και Προγραμμάτων**. Αυτές οι Πρωτοβουλίες είχαν κατά βάση θετικά αποτελέσματα μέχρι σήμερα. Θετικά κρίνεται και η όλη διαδικασία σύνταξης των Προγραμμάτων αυτών, από την πιλοτική τους φάση δηλαδή, το συγκεκριμένο χρονοδιάγραμμα που τίθεται, η αξιολόγηση της πορείας του Προγράμματος και η προσαρμογή πολλές φορές σε νέα δεδομένα και ανάγκες που προκύπτουν ώστε να συνεχιστεί το κάθε Πρόγραμμα με τα επιθυμητά αποτελέσματα (πχ. Urban pilot, URBAN I, II κλπ.)

Συμπερασματικά τώρα σχετικά με τα **κείμενα της Ε.Ε. για την αστική ανάπτυξη** των ευρωπαϊκών πόλεων όπου και βασίστηκε η εργασία, αναφέραμε και λίγο πριν ότι οι βασικές αρχές είναι η συνοχή, η βιωσιμότητα και η συνεργασία. Επιμέρους στόχος όμως, πολύ βασικός, που αναφέρθηκε ιδιαίτερα και στα κείμενα αυτά είναι η **ισορροπία**. Όπως σημειώθηκε και πριν, η ισορροπία έχει άμεση σχέση με τη συνοχή (ώστε να επιτευχθεί ανταγωνιστικότητα). Οπότε συμπερασματικά από τα παραπάνω κείμενα στόχος είναι:

- η **ισορροπημένη ανάπτυξη των οικισμών και των οικιστικών δικτύων**.
- η **ισορροπία μεταξύ τους** (ώστε να υπάρχει χωρική συνοχή, και έπειτα οικονομική και κοινωνική).
- η **ισορροπία μεταξύ πόλης και υπαίθρου** (ώστε να επιτευχθεί και η μεταξύ τους εταιρικότητα και συνεργασία).
- η **ισορροπία μεταξύ κέντρου και περιφέρειας** (ώστε και πάλι να λειτουργήσει η συνεργασία μεταξύ τους έναντι στην αποτελμάτωση και την πτώση του κέντρου και στη συνέχεια στην προαστιοποίηση και στη διάχυση του ιστού της πόλης).
- Η **ισορροπία μεταξύ ‘παλιών’ πόλεων και πόλεων των ‘Νέων Μελών’** (όπου υπάρχουν κυρίως διαφορές κουλτούρας με βάση και τη διαφορά στα πολιτικά καθεστώτα).

Το σημαντικότερο όμως που βλέπουμε από όλα τα παραπάνω είναι η **άμεση σχέση των χωρικών ζητημάτων με θέματα κοινωνικά, οικονομικά και περιβαλλοντικά**.

Και μάλιστα η σχέση αυτή είναι αμοιβαία. Τα ζητήματα αυτά αλληλοεπηρεάζονται. Για παράδειγμα το φαινόμενο της διάχυσης του οικιστικού ιστού φαίνεται να είναι ένα χωρικό πρόβλημα σχεδιασμού. στην πραγματικότητα όμως επηρεάζει και επηρεάζεται από την αγορά και τη ζήτηση της γης σε περιοχές έξω από το κέντρο πόλης, δηλαδή από οικονομικούς παράγοντες και κοινωνικές ανάγκες. Σε επόμενο στάδιο, η μετατροπή του φυσικού τοπίου σε ανθρωπογενές αλλά και η σπατάλη για τις καθημερινές μετακινήσεις από και προς το κέντρο έχουν επιπτώσεις και στο περιβάλλον.

Αυτή η αλληλένδετη σχέση των ζητημάτων εμφανίζεται και σε πολλά άλλα θέματα που παρουσιάσαμε προηγουμένως, όπως η μετανάστευση και οι μετακινήσεις, η δικτύωση των τόπων και η παγκοσμιοποίηση και πολλά άλλα.

Το θέμα είναι πως όλοι αυτοί οι παράγοντες θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και να εξετάζονται συνολικά και όχι σαν ζητήματα με διαφορετικό πεδίο επιρροής.

Ας περάσουμε στην **πολυκεντρικότητα**. Όπως είπαμε, είναι ένα πολυ-σύνθετο και πολυ-επίπεδο φαινόμενο και επηρεάζεται από πάρα πολλούς παράγοντες ταυτόχρονα.

Στόχος είναι, σε πρώτη φάση, οι μονάδες ή τα ‘κέντρα’ που αποτελούν ένα δίκτυο σε κάθε ένα από τα επίπεδα να είναι σχετικά ‘συμπαγείς/ή’ προς όφελος του περιβάλλοντος αλλά και της κοινωνίας και της οικονομίας. Σε δεύτερη φάση, να υπάρχει καλή δικτύωση σε κάθε επίπεδο (οριζόντια) και σε τρίτη φάση, καλή δικτύωση μεταξύ των διαφόρων επιπέδων (κάθετα).

Θεωρητικά, με αυτό τον τρόπο μπορεί να επιτευχθεί και η συνοχή του Κοινοτικού χώρου και η ανταγωνιστικότητά του συνολικά αλλά και η βιωσιμότητα σε σχέση με τους φυσικούς πόρους, την ενέργεια και το περιβάλλον.

Ωστόσο η θεωρία απέχει πάντοτε από την πράξη και εκεί δημιουργούνται κάποιες **αντιφάσεις**:

- Η **πολυκεντρικότητα μπορεί να οδηγήσει και πάλι στη μονοκεντρικότητα**;
Σε **επίπεδο περιφέρειας**, κάποιες πολυκεντρικές χώρες (Βέλγιο, Ολλανδία) επιδιώκουν τη συσπείρωση των αστικών κέντρων που βρίσκονται στην ίδια περιοχή για να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα του μικρού μεγέθους τους, ή την έλλειψη μιας ‘κριτικής μάζας’ ανθρώπων και δραστηριοτήτων. Η στρατηγική δημιουργίας τέτοιου τύπου ‘πολυκεντρικών περιοχών’ όμως αντιφάσκει με το πολυλειτουργικό αστικό μοντέλο, διότι τελικά οδηγεί σε μονοκεντρικές χωρικές διαρθρώσεις.

Πάντως τόσο σε **επίπεδο χώρας**, όσο και σε **επίπεδο Ε.Ε.** αναγνωρίζεται ότι η προώθηση της πολυκεντρικής ανάπτυξης στην Ευρώπη πρέπει να γίνει βάση δυο ουσιαστικών (και αντιφατικών) διαπιστώσεων:

- Της εμμονής της έντονα ιεραρχικής δομής του Ευρωπαϊκού αστικού συστήματος που αντανακλά τη σημαντικότητα των μεγάλων μητροπολιτικών συγκεντρώσεων. (βλ. ESPON κεφ.5)
- Του γεγονότος ότι η ύπαρξη ενός ισχυρού και δυναμικού αστικού κέντρου είναι αναγκαία συνθήκη για την ενδυνάμωση των λιγότερο δυναμικών περιοχών (αστικών και αγροτικών) της περιβάλλουσας περιφέρειας, άρα και για την επιτυχία της περιφερειακής πολιτικής.

Αυτό σε **ενδοαστικό επίπεδο**, έχει ως αποτέλεσμα την επέκταση των πόλεων προς τα προάστια και τη γύρω ύπαιθρο και τη συνεπακόλουθη εγκατάσταση κάποιων δραστηριοτήτων (χρηματιστηριακές, συμβουλευτικές υπηρεσίες, νέες τεχνολογίες, δραστηριότητες 'έντασης γνώσης') σε κάποια κομβικά σημεία των περιοχών αυτών. Έτσι αυτό το αστικό κέντρο φαίνεται πως γίνεται όλο και περισσότερο μονοκεντρικό και πως διαχέεται προς την περιφέρειά του.

Βέβαια, να σημειώσουμε ότι στη διαδικασία ανάπτυξης αυτή παρατηρούνται ταυτόχρονα φαινόμενα 'αποσυγκέντρωσης' και 'ανασυγκέντρωσης'.

- Παρόλο που η πολυκεντρικότητα και η συνοχή στοχεύει και προβλέπει ίσες ευκαιρίες για όλους, στην πραγματικότητα υπάρχουν **μικροί οικισμοί που δεν 'δικτυώνονται επαρκώς'** με αποτέλεσμα να **εξαφανίζονται**. Για παράδειγμα το Λονδίνο βρίσκεται ίσως πιο 'κοντά' στη Νέα Υόρκη – από τις πιο καλά δικτυωμένες 'παγκόσμιες' πόλεις – από ότι σε κάποιο μικρό χωριό τς Σκωτίας.

Αντίστοιχες **τάσεις εξαφάνισης**, εκτός από τα 'μικρά χωριά', έχουν και οι **μικρές, τοπικές επιχειρήσεις** οι οποίες δέχονται τις πιέσεις του ανταγωνισμού από τις μεγαλύτερες επιχειρήσεις. Και αυτό ίσως ξεφεύγει από τα όρια της πολυκεντρικότητας και ανοίγει τη μεγάλη συζήτηση για την παγκοσμιοποίηση. Ο συνεχής εκσυγχρονισμός σε εξοπλισμό και εργατικό δυναμικό που προτείνουν τα κείμενα της Ε.Ε. (βλ. ενότητα 6.1.) σίγουρα αποσκοπεί σε θετικά αποτελέσματα τόσο για τις επιχειρήσεις όσο και για το παραγόμενο προϊόν και το αγοραστικό κοινό.

Ωστόσο αυτός ο εκσυγχρονισμός μπορεί να οδηγήσει σε προσαρμογή στα παγκόσμια πρότυπα και στις παγκόσμιες τάσεις και άρα στην **εξάλειψη οποιασδήποτε τοπικότητας και ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των μικρών επιχειρήσεων**. Επομένως, τίθεται το ερώτημα κατά πόσο δίνονται κίνητρα για τη διατήρηση τέτοιων τοπικών χαρακτηριστικών έναντι στην παγκόσμια τυποποίηση.

Τέλος, όσον αφορά τη **σχέση πολυκεντρικότητας – ανταγωνιστικότητας**, σκοπός είναι – σύμφωνα πάντα με τα κείμενα που μελετήθηκαν – ο Κοινοτικός χώρος να είναι ανταγωνιστικός στο σύνολό του σε σχέση με το διεθνές επίπεδο.

Μήπως όμως κάποιες πόλεις λειτουργούν ή έχουν ενσωματώσει καλύτερα τις αρχές της πολυκεντρικότητας (σε ενδοαστικό επίπεδο) και γίνονται όντως πιο ανταγωνιστικές, ενάντια όμως στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές πόλεις; Ένας τέτοιος ανταγωνισμός μάλλον θα είχε τα αντίθετα αποτελέσματα από αυτά που επιθυμεί η πολιτική συνοχής.

Σίγουρα κάποιες πόλεις της Κοινότητας αντιμετωπίζουν λιγότερα προβλήματα από άλλες σχετικά με την αστική τους ανάπτυξη. Οπότε είναι λογικό να είναι σε ευνοϊκότερη θέση στον παγκόσμιο ανταγωνισμό. Αυτό είναι ένα γεγονός που δεν μπορούμε να αγνοήσουμε.

Η αναγνώριση των ανισοτήτων είναι μια σημαντική αρχή.

Για αυτό και η συνεργασία και ο διάλογος τονίζεται σε τόσο μεγάλο βαθμό σε οποιαδήποτε Κοινοτική πρόταση.

Όλα τα θεωρητικά μοντέλα, τα εργαλεία και οι προτάσεις θα έπρεπε να εξετάζουν τις ιδιαιτερότητες κάθε περιοχής και να προσαρμόζονται σε αυτές.

Στα πλαίσια της Ε.Ε. εννοείται ότι οι ισχυρότεροι βοηθούν τους αδύναμους με στόχο τη συνοχή και τέλος ότι οι αρμόδιοι, σε κάθε επίπεδο, επιθυμούν τη συνεργασία και την ανταλλαγή γνώσης και εμπειρίας με σκοπό τη βιώσιμη ανάπτυξη προς όφελος ολόκληρου του Κοινοτικού χώρου.

8. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

Κείμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης:

Promoting sustainable urban development in Europe, 2009

Territorial Agenda, 2007

Leipzig Charter, 2007

Μ.Αγγελίδης, *Οι Πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη χωρική Ανάπτυξη. Μια μεγάλη πρόκληση για την Ελλάδα και την Ευρώπη*, Εκδόσεις ΕΜΠ, Αθήνα 2004

Μ.Αγγελίδης (Συντονιστής Οργάνωσης Συνεδρίου), *Συνέδριο: Νέα Πολυκεντρικότητα και Χωρική Ανάπτυξη. Οι αστικές περιοχές, οι μικρές και μεσαίες πόλεις και η ύπαιθρος, προοπτικές, Σχεδιασμός, Διακυβέρνηση, Τομέας Πολεοδομίας & Χωροταξίας Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ*, Αθήνα 2004

Μ. Αγγελίδης, *Χωροταξικός Σχεδιασμός και Βιώσιμη Ανάπτυξη*, Εκδόσεις ΣΥΜΜΕΤΡΙΑ, Αθήνα 2000

P.Hall, K.Pain, *The Polycentric Metropolis: learning from the mega-city regions in Europe*, EARTHSCAN, UK 2006

P.Hall, *The World's Urban Systems: A European Perspective*, Global Urban Development, 1,1, May, 1-12, 2005 (internet)

S.Sassen, *Globalization and its discontents. Essays on the New Mobility of People and Money*, New Press, New York 1998

S.Sassen, *The global city : New York, London, Tokyo*, Princeton University Press, Princeton 2001

M.Castells, *The Power of Identity, The Information Age: Economy, Society and Culture Vol. II*, M. Cambridge, MA; Oxford, UK: Blackwell, 1997

S.Gabi, A.Thierstin, C.Kruse, L.Glanzmann, *Sustainable Management of the Polycentric European Metropolitan Region of Northern Switzerland*, 2006 (internet)

Μ.Διμου, *Insularily and Urban Ierarchies: the case of la Reunion*, εργασία στο 46^ο Συνέδριο του Συνδέσμου Ευρωπαϊκής Περιφερειακής Επιστήμης (Regional Science Association - ERSA), Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος 2006

E.Meijers, K.Sandberg, *Polycentric development to combat regional disparities? The relation between polycentricity and regional disparities in European communities*, εργασία στο 46^ο Συνέδριο του Συνδέσμου Ευρωπαϊκής Περιφερειακής Επιστήμης (Regional Science Association - ERSA), Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος 2006

C.Grasland, *Europe in the World: Territorial aspects of globalization: Διάλεξη στα πλαίσια του μαθήματος Πολιτικές Της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη Χωροταξία, την Περιφερειακή Ανάπτυξη, τις Πόλεις και το Περιβάλλον – Προκλήσεις για την Ελλάδα*, ΔΠΜΣ: Σχεδιασμός του Χώρου, Κατευθυνση Β: Πολεοδομία & Χωροταξία ΕΜΠ, 2010

C.Grasland, Διάλεξη: *Structural Funds and EU Regional Policy: past and future*: Διάλεξη στα πλαίσια του μαθήματος *Πολιτικές Της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη Χωροταξία, την Περιφερειακή Ανάπτυξη, τις Πόλεις και το Περιβάλλον – Προκλήσεις για την Ελλάδα*, ΔΠΜΣ: Σχεδιασμός του Χώρου, Κατευθυνση Β: Πολεοδομία & Χωροταξία ΕΜΠ, 2010

Σπουδαστικές Εργασίες:

Α.Λάλου, ΔΠΜΣ Σπουδαστική εργασία - ΕΜΠ: *Η έννοια της πολυκεντρικής δομής σε ένα χωρικό σύστημα σύγκριση δικτύων πόλεων. Η ευρωπαϊκή και η ελληνική εμπειρία*, Αθήνα 2009

Δ.Β.Μανουσαρίδη, ΔΠΜΣ Διπλωματική εργασία - ΕΜΠ: *Η πολυκεντρικότητα στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Εξειδίκευση στην περιοχή των Βαλκανίων*, Αθήνα 2006

Πηγές από το διαδίκτυο:

www.espon.eu

www.europa.eu

www.minenv.gr